

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ**

ДИСЦИПЛІНИ

**«СОЦІАЛЬНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПРОЕКТУВАННЯ»
(для бакалаврів)**

Київ 2016

Підготовлено доцентом кафедри соціології та соціальної роботи
Бондаренко Н.О.

Затверджено на засіданні кафедри соціології та соціальної роботи
(протокол № 1 від «29» серпня 2016 р.)

Схвалено Вченою радою Українсько-Азербайджанського Інституту
соціальних наук і самоврядування Г.А. Алієва (протокол № 1 від
30.08.2016 р.)

Бондаренко Н.О. Методичні рекомендації щодо забезпечення
самостійної роботи студентів з дисципліни «Соціальне прогнозування та
проектування» – К.: МАУП, 2016. – 45 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, тематичний
план, зміст самостійної роботи з дисципліни, вказівки до виконання
контрольної роботи, теми контрольних робіт, а також список літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2016

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Однією з особливостей професійної діяльності соціального педагога / працівника є пошук нестандартних рішень для розв'язання різноманітних соціальних проблем. Проте, кожна ідея, ініціатива потребують обґрунтування, підтримки певних організацій чи впливових осіб, відшукування коштів на реалізацію тощо. Це пов'язано з звертаннями в різні соціальні інституції, участю в конкурсах, що, в свою чергу, вимагає аргументованих пояснень, формулювання конкретних цілей та завдань, опис видів діяльності логічно викладених та відповідно оформлених. Все це є складовими проектної діяльності як невід'ємної частини реалізації соціальних ініціатив на різних рівнях (державному, регіональному, локальному). Тому соціальні педагоги/працівники мають володіти навичками проектування, прогнозування та моделювання як базовим інструментарієм проектної діяльності на всіх рівнях. Цей інструментарій динамічно розвивається і є системою знань, що використовується у світовій практиці розробки та впровадження ефективних соціальних проектів та програм.

Наразі у підготовці майбутніх соціальних педагогів/працівників недостатньо предметів, які готують їх до специфічних видів професійної діяльності. Курс «Соціальне планування» має переваги порівняно з іншими навчальними предметами у тому, що може поставити у центр освітнього процесу насамперед формування практичних навичок професійної діяльності і на цій основі стимулювати інтерес до відповідної теорії. Тому метою курсу «соціальне планування» є формування у студентів знань і вмінь використання сучасного проектного підходу до розв'язання соціальних проблем, орієнтації на досягнення кінцевих результатів з мінімальними витратами часу та коштів. Як результат операційного компонента готовності до проектної діяльності студенти будуть вміти:

- застосовувати проектний підхід у соціально-педагогічній роботі;
- розробляти діагностичний інструментарій для визначення соціальних проблем;
- розробляти проекти різного типу;
- здійснювати моніторинг і оцінювання стану проекту, що реалізується;
- застосовувати сучасний інструментарій управління проектами в соціально-педагогічній діяльності;
- узагальнювати кращий досвід соціального проектування і застосовувати його у власній діяльності;

- приймати науково обґрунтовані рішення щодо управління проектами та забезпечувати їх виконання.

Міждисциплінарні зв'язки: дана дисципліна базується на знаннях з професійно-орієнтованих дисциплін «Теорія соціальної роботи», «Методи соціальної роботи», «Технології соціальної роботи», «Правові засади соціальної роботи», «Правове регулювання соціального забезпечення», «Соціальна робота з різними категоріями клієнтів».

Засоби контролю знань студентів з дисципліни:

- *поточний контроль* студентів проводиться з метою перевірки засвоєння ними основних положень лекційного матеріалу. Він здійснюється на семінарських заняттях, шляхом опитування (письмового та усного), тестування, прослуховуванням доповідей та рефератів студентів, оцінки якості відповідей на контрольні запитання та індивідуальні та творчі завдання;

- *підсумковий (модульний) контроль* – здійснюється за рахунок аналізу результатів модульних контролів студентів за темами навчальної дисципліни. Підсумкова оцінка розраховується як сумарний бал успішності кожного студента за заліковими модулями навчальної дисципліни та під час проведення заліку за означеним у навчальній програмі переліком питань;

- *підсумково-модульний контроль за дисципліну* здійснюється з урахуванням середньозваженого усіх оцінок за залікові модулі. Підсумково-модульна оцінка може перескладатися з метою її підвищення в період проведення тижнів академічного контролю за означеними у навчальній програмі переліком питань.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
«СОЦІАЛЬНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПРОЕКТУВАННЯ»

№ з/п	Назва змістового модуля і теми
<i>Змістовий модуль 1</i> <i>Сучасні концепції соціального прогнозування та проектування</i>	
1.	Гене́за проблеми соціального прогнозування та проектування та стан її розробки
2.	Сутність феномена соціального прогнозування та проектування та його зміст.
3.	Методологічні принципи дослідження соціального прогнозування та проектування
<i>Змістовий модуль 2</i> <i>Соціальне прогнозування як багаторівнева система</i>	
4.	Ціннісно-вольовий рівень соціального прогнозування
5.	Концептуальний рівень соціального прогнозування
6.	Перцептуальний рівень соціального прогнозування
<i>Змістовий модуль 3</i> <i>Закономірний характер розвитку соціального проектування</i>	
7.	Взаємозв'язок суспільних потреб і державних інтересів як інтегруюча закономірність становлення і розвитку соціального проектування
8.	Особливості прояву взаємозв'язку суспільних потреб і державних інтересів на різних етапах становлення і розвитку соціального проектування
9.	Структура, компоненти та фактори успішної реалізації проекту
	Разом годин: 180

Зміст дисципліни
«СОЦІАЛЬНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПРОЕКТУВАННЯ»

Змістовий модуль 1
Сучасні концепції соціального прогнозування та проектування

Тема 1. Генеза проблеми соціального прогнозування та проектування та стан її розробки

Історичний розвиток соціального проектування як науки. Зв'язок соціального проектування з іншими науками та галузями суспільної практики. Місце соціального проектування в системі педагогічних наук. Сутність поняття «соціально-проектування».

Література [1, 4, 10, 14,20-21,23,26-28]

Тема 2. Сутність феномена соціального прогнозування, проектування та його зміст.

Аналіз підходів до визначення поняття «проектування». Сутність та зміст проектування. Ознаки соціально-проектної діяльності. Специфіка соціального проектування у провідних вимірах суспільства.

Література [1- 3, 8-10, 14,24,31-35]

Тема 3. Методологічні принципи дослідження соціального прогнозування та проектування.

Принципи соціального проектування: об'єктивність, принцип історизму, принцип міровизначення. Методологія проектування.

Література [1- 3, 12, 15]

Змістовий модуль 2
Соціальне прогнозування як багаторівнева система

Тема 4. Ціннісно-вольовий рівень соціального прогнозування.

Поняття системності. Відношення «потреба-інтерес-цінність». Визначення понять: потреба, інтерес, цінність.

Література [3, 5-7, 11, 17, 22,29]

Тема 5. Концептуальний рівень соціального прогнозування.
Процес розгортання ідеї як провідної духовної форми

відображення об'єктивної соціальної дійсності та творення нового. Атрибути соціально значущих проектних потреб. Значення соціальної філософії для розвитку соціального проектування як науки.

Література [10, 12-14,17, 23,25]

Тема 6. Перцептуальний рівень соціального прогнозування

Поняття проектної перцепції. Сукупність способів трансляції соціально-проектного мислення та його результатів (ідей, концепцій, проектів).

Література [4, 5, 7, 13-15,17, 23]

Змістовий модуль 3

Закономірний характер розвитку соціального проектування

Тема 7. Взаємозв'язок суспільних потреб і державних інтересів як інтегруюча закономірність становлення і розвитку соціального проектування

Визначення понять «суспільні потреби», «державні інтереси». Розгляд взаємозв'язку «громадське суспільство-держава». Інтеграція соціально-громадської самоорганізації у державні інтереси як синтезу всезагального, особливого та одиничного. Складові закономірності соціального проектування: об'єктивність, внутрішність, суттєвість, всезагальність, повторюваність, необхідність. Фази розвитку соціального проектування.

Література [12, 15, 23, 25, 27, 30, 32]

Тема 8. Особливості прояву взаємозв'язку суспільних потреб і державних інтересів на різних етапах становлення і розвитку соціального проектування

Моделі відновлення взаємозв'язку суспільних потреб і державних інтересів у процесі становлення і розвитку соціального проектування: звичаєво-автократичний етап становлення соціального проектування; конституційно-ліберальний етап розвитку соціального проектування; конституційно-демократичний етап розвитку соціального проектування.

Література [4-7, 15, 23, 25, 27, 30, 32]

Тема 9. Структура, компоненти та фактори успішної реалізації проекту.

Концепції соціального проектування. Поняття структури. Поняття проекту. Логіка проектування в соціальній роботі. Мета та завдання проекту. Системний підхід в проектуванні соціальної роботи. Компоненти та фактори реалізації проекту.

Література [16, 18, 19, 22, 24, 25, 26, 28]

Плани семінарських занять

Змістовий модуль 1

Сучасні концепції соціального прогнозування та проектування

Генеza проблеми соціального прогнозування та проектування та стан її розробки

1. Місце соціального прогнозування та проектування в системі соціальної роботи.
2. Історичний аналіз понять «прогнозування» та «проектування»
3. Сутнісна характеристика прогнозування та проектування соціального процесу.

Основна література: [1, 3, 8, 9, 10, 22].

Додаткова література: [35, 36].

Логіка прогнозування та проектування в соціальній роботі

1. Засоби соціального проектування
2. Ефективні технології соціального прогнозування.
3. Ознаки соціально-проектної діяльності.

Основна література: [2, 4, 8, 6].

Додаткова література: [37, 38, 40].

Методологічні аспекти соціального проектування

1. Принципи соціального прогнозування та проектування
2. Характеристика принципу об'єктивності.
3. Характеристика принципу історизму.

4. Класифікація методів соціального прогнозування та проектування.

Основна література: [15, 7, 23, 33, 34, 37].

Додаткова література: [38, 40].

Змістовий модуль 2

Соціальне прогнозування як багаторівнева система

Системність у соціальному прогнозуванні та проектуванні

1. Поняття системності.
2. Характеристика соціальних проектів.
3. Взаємозв'язок понять потреба, інтерес, цінність в системі соціального проектування.
4. Характеристика рівнів соціального прогнозування.
5. Напрями соціальних проектів.

Основна література: [22, 25, 30, 33, 34].

Додаткова література: [39, 40, 41].

Змістовий модуль 3

Закономірний характер розвитку соціального проектування

Взаємозв'язок суспільних потреб і державних інтересів як інтегруюча закономірність становлення і розвитку соціального проектування

1. Взаємозв'язок соціальних потреб і державних інтересів в системі творення соціальних проектів.
2. Закономірності соціального проектування.
3. Фази розвитку соціального проектування.

Основна література: [20, 25, 26, 27, 29, 31, 37].

Додаткова література: [43, 44].

Етапи становлення та розвитку соціального проектування.

1. Звичаєво-автократичний етап становлення соціального проектування.
2. Конституційно-ліберальний етап розвитку соціального проектування.
3. Конституційно-демократичний етап розвитку соціального проектування.

Основна література: [2, 4, 6, 10, 11, 17, 31].

Додаткова література: [36, 38, 39].

Структурні компоненти та фактори успішної реалізації проекту

1. Визначення підходів у проектуванні соціальної роботи.
2. Логіка створення соціальних програм.
3. Програма соціальної служби.

Основна література: [10, 12, 16, 17, 20, 23, 29].

Додаткова література: [36, 37, 38, 44].

Завдання для самостійної роботи

Генеza проблеми соціального прогнозування, проектування та стан практичної реалізації

1. Охарактеризувати ознаки соціального прогнозування та проектування.
2. Скласти хронологічну таблицю розвитку соціального прогнозування та проектування як напряму соціогуманітарних наук.

Сутність феномена соціального проектування та його зміст

1. Реалізація соціальних прогнозів та проектів в Україні.
2. Користуючись науковою літературою заповнити таблицю «Аналіз підходів до визначення поняття «прогнозування» та «проектування».

Підходи	Науковці	Суть підходів

Методологічні принципи дослідження соціального прогнозування та проектування

1. Заповнити таблицю

Назва методу	Характеристика методу	Сфера застосування в соціально-педагогічній практиці

2. Охарактеризувати умови застосування соціального проекту та етапи його реалізації.

Соціальне прогнозування як багаторівнева система

1. Порівняльна характеристика рівнів соціального прогнозування.
2. Розробити соціальний прогноз на тему «Тенденції проявів девіантної поведінки дитини у сім'ї».

Закономірний характер розвитку соціального проектування

1. Складові закономірності соціального проектування: об'єктивність, внутрішність, суттєвість, всезагальність, повторюваність, необхідність.
2. Особливості прояву взаємозв'язку суспільних потреб і державних інтересів на різних етапах становлення і розвитку соціального проектування

Проект: структура, компоненти та фактори успішної реалізації.

Програма соціальної служби

1. Проаналізувати програму соціальної служби на вибір.
2. Дати характеристику категоріям населення, по відношенню до яких можуть бути розроблені проектні соціальні програми.

Індивідуальні завдання та контрольні заходи для проведення модульного контролю

Змістовий модуль 1.

Сучасні концепції соціального прогнозування та проектування

1. Ознаки соціально-прогнозної та соціально-проектної діяльності.
2. Специфіка соціального прогнозування та проектування у провідних вимірах суспільства.
3. Назвати основні методологічні принципи соціального прогнозування та проектування

Змістовий модуль 2.

Соціальне прогнозування як багаторівнева система

1. Опорний конспект.
2. Контрольна робота.
3. Реферат.

Змістовий модуль 3.

Закономірний характер розвитку соціального проектування

1. Контрольна робота.
2. Опорний конспект.
3. Реферат

Теми контрольних робіт

1. Сучасні концепції соціального прогнозування та проектування.
2. Зв'язок соціального прогнозування та проектування з іншими науками та галузями суспільної практики.
3. Зміст та структура соціального прогнозування та проектування.
4. Методи соціального прогнозування та проектування.
5. Принципи соціального прогнозування та проектування.
6. Характеристика суб'єкта соціально-педагогічного проектування.
7. Ресурсне забезпечення соціально-педагогічної діяльності.
8. Особливості становлення та розвитку соціального прогнозування та проектування як науки.
9. Структурні компоненти прогнозу та проекту.
10. Місце соціального проектування в системі педагогічних наук.
11. Історичний аналіз поняття «прогнозування» та «проектування».
12. Сутнісна характеристика проектування педагогічного процесу.
13. Засоби соціального прогнозування та проектування.
14. Ефективні технології соціального прогнозування та проектування.
15. Принципи соціального прогнозування та проектування.
16. Класифікація методів соціального проектування.
17. Характеристика соціальних прогнозів та проектів.
18. Характеристика рівнів соціального проектування.
19. Напрями соціальних проектів.
20. Взаємозв'язок соціальних потреб і державних інтересів в системі творення соціальних прогнозів та проектів.
21. Закономірності соціального прогнозування та проектування.
22. Фази розвитку соціального прогнозування та проектування.
23. Визначення підходів у проектуванні соціальної роботи.
24. Логіка створення соціальних програм.
25. Програма соціальної служби.
26. Теоретико-методичні засади соціального проектування.
27. Сучасні підходи до соціального проектування.
28. Технологія розробки соціального проекту.
29. Моніторинг та оцінка соціальних проектів.
30. Характеристика процесу управління проектом.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Історичний розвиток соціального проектування як науки.
2. Зв'язок соціального проектування з іншими науками та галузями суспільної практики.
3. Місце соціального проектування в системі педагогічних наук.
4. Сутність поняття «соціально-проектування».
5. Аналіз підходів до визначення поняття «проектування».
6. Сутність та зміст проектування.
7. Ознаки соціально-проектної діяльності.
8. Специфіка соціального проектування у провідних вимірах суспільства.
9. Принципи соціального проектування: об'єктивність, принцип історизму, принцип міровизначення. Методологія проектування.
10. Поняття системності. Відношення «потреба-інтерес-цінність».
11. Визначення понять: потреба, інтерес, цінність.
12. Процес розгортання ідеї як провідної духовної форми відображення об'єктивної соціальної дійсності та творення нового.
13. Атрибути соціально значущих проектних потреб. Значення соціальної філософії для розвитку соціального проектування як науки.
14. Поняття проектної перцепції. Сукупність способів трансляції соціально-проектного мислення та його результатів (ідей, концепцій, проектів).
15. Визначення понять «суспільні потреби», «державні інтереси».
16. Розгляд взаємозв'язку «громадське суспільство-держава».
17. Інтеграція соціально-громадської самоорганізації у державні інтереси як синтезу всезагального, особливого та одиничного.
18. Складові закономірності соціального проектування: об'єктивність, внутрішність, суттєвість, всезагальність, повторюваність, необхідність.
19. Фази розвитку соціального проектування.
20. Моделі відновлення взаємозв'язку суспільних потреб і державних інтересів у процесі становлення і розвитку соціального проектування.
21. Звичаєво-автократичний етап становлення соціального проектування.
22. Конституційно-ліберальний етап розвитку соціального

проектування.

23. Конституційно-демократичний етап розвитку соціального проектування.

24. Концепції соціального проектування.

25. Поняття структури.

26. Поняття проекту.

27. Логіка проектування в соціальній роботі.

28. Мета та завдання проекту.

29. Системний підхід в проектуванні соціальної роботи.

30. Компоненти та фактори реалізації проекту.

31. Сучасні концепції соціального прогнозування та проектування.

32. Зв'язок соціального прогнозування та проектування з іншими науками та галузями суспільної практики.

33. Зміст та структура соціального прогнозування та проектування.

34. Методи соціального прогнозування та проектування.

35. Принципи соціального прогнозування та проектування.

36. Характеристика суб'єкта соціально-педагогічного проектування.

37. Ресурсне забезпечення соціально-педагогічної діяльності.

38. Особливості становлення та розвитку соціального прогнозування та проектування як науки.

39. Структурні компоненти прогнозу та проекту.

40. Місце соціального проектування в системі педагогічних наук.

41. Історичний аналіз поняття «прогнозування» та «проектування»

42. Сутнісна характеристика проектування педагогічного процесу.

43. Засоби соціального прогнозування та проектування

44. Ефективні технології соціального прогнозування та проектування.

45. Принципи соціального прогнозування та проектування

46. Класифікація методів соціального проектування.

47. Характеристика соціальних прогнозів та проектів.

48. Характеристика рівнів соціального проектування.

49. Напрями соціальних проектів.

50. Взаємозв'язок соціальних потреб і державних інтересів в системі творення соціальних прогнозів та проектів.

51. Закономірності соціального прогнозування та проектування.

52. Фази розвитку соціального прогнозування та проектування.

53. Визначення підходів у проектуванні соціальної роботи.

54. Логіка створення соціальних програм.

55. Програма соціальної служби.

56. Теоретико-методичні засади соціального проектування.
57. Сучасні підходи до соціального проектування.
58. Технологія розробки соціального проекту.
59. Моніторинг та оцінка соціальних проектів.
60. Характеристика процесу управління проектом

Список літератури

Основна

1. Безпалько С.В. Соціальне проектування. – К., 2010.
2. Бестужев-Лада И.В., Наместникова Г.А. Технологии прогнозных разработок социальных проектов. – М., 2002.
3. Бутченко Т.І. Визначення сутності цінностей як фактор соціально-політичного проектування / Т.І. Бутченко // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. – Вип. 22. – Запоріжжя, 2009. – С. 98-103.
4. Бутченко Т.І. Випереджальне відображення: генеза та роль на різних етапах еволюції матерії / Т.І. Бутченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: зб. наук. праць. – Вип. 33. – Запоріжжя, 2008. – С. 130-139.
5. Бутченко Т.І. Дороговкази розвитку конституційно-демократичного типу соціально-політичного проектування в сучасну добу / Т.І. Бутченко // Гілея (науковий вісник): зб. наук. праць. – Вип. 45 (№ 3). – К., 2011. – С. 400-409.
6. Бутченко Т.І. Етапично-демократичний етап розвитку соціально-політичного проектування / Т.І. Бутченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: зб. наук. праць. – Вип. 41. – Запоріжжя, 2010. – С. 110-121.
7. Бутченко Т.І. Зміст поняття «державний інтерес» / Т.І. Бутченко // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді 26-27 листопада 2009 року. – Запоріжжя, 2010. – С. 346-349.
8. Бутченко Т.І. Зміст поняття «проектування» / Т.І. Бутченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: зб. наук. праць. – Вип. 34. – Запоріжжя, 2009. – С. 124-134.

9. Бутченко Т.І. Зміст поняття «соціально-політичне проектування» / Т.І. Бутченко // Збірник тез наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених 2009 р. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2009. – С. 450-451.
10. Бутченко Т.І. Зняття суб'єкт-об'єктної опозиції як фактор соціально-політичного проектування / Т.І. Бутченко // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Вип. 23. – Запоріжжя, 2009. – С. 118-124.
11. Бутченко Т.І. Інтеграція людства як соціально-політичний проект сучасності / Т.І. Бутченко // Нова парадигма: альм. наук. праць. – Вип. 65. – Ч. 2. – К., 2007. – С. 112-118.
12. Бутченко Т.І. Механізм соціально-політичного проектування: принципи функціонування / Т.І. Бутченко // Соціальна перспектива та регіональний розвиток: філософія, політика, соціологія. зб. наук. праць. – Вип. 4. – Запоріжжя, 2010. – С. 184-189.
13. Бутченко Т.І. Міф як фактор соціально-політичного проектування / Т.І. Бутченко // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Вип. 21. – Запоріжжя, 2008. С. 98-103.
14. Бутченко Т.І. Мова як елемент перцептуального рівня механізму соціально-політичного проектування / Т.І. Бутченко // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Вип. 26. – Запоріжжя, 2011. – С. 123-130.
15. Бутченко Т.І. Паритетність як принцип механізму соціально-політичного проектування / Т.І. Бутченко // Гілея (науковий вісник): зб. наук. праць. – Вип. 23. – К., 2009. – С. 135-158.
16. Бутченко Т.І. Періодизація історичного розвитку соціально-політичного проектування / Т.І. Бутченко // Збірник матеріалів університетської науково-практичної конференції студентів і молодих учених 7-9 квітня 2010 року. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2010. – С. 27-30.
17. Бутченко Т.І. Прогностично-конструктивні функції політичної філософії / Т.І. Бутченко // Вдосконалення методології соціального пізнання, змісту та методики викладання філософських дисциплін на гуманітарних факультетах ВНЗ. Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції 21-22 квітня 2011 року. – К. – Запоріжжя: КСК-Альянс, 2011. – С. 99-100.

18. Бутченко Т.І. Проектування політичної ідентичності суспільства: межі здійсненого / Т.І. Бутченко // Наукові записки. Сер. «Філософія». – Вип. 6. – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2010. – С. 87-91.
19. Бутченко Т.І. Різновиди та форми соціально-політичних проектів / Т.І. Бутченко // Нова парадигма: альм. наук. праць. – Вип. 70. – К., 2007. – С. 51-59.
20. Бутченко Т.І. Розвиток соціально-політичного проектування в XVII – XVIII ст. / Т.І. Бутченко // Гілея (науковий вісник): зб. наук. праць. – Вип. 33. – К., 2010. – С. 256-264.
21. Бутченко Т.І. Розвиток соціально-політичного проектування в епоху Відродження / Т.І. Бутченко // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Вип. 25. – Запоріжжя, 2010. – С. 93-101.
22. Бутченко Т.І. Соціальна норма як елемент перцептуального рівня механізму соціально-політичного проектування / Т.І. Бутченко // Мультиверсум. Філософський альманах: зб. наук. праць. – Вип. 9(97). – К., 2010. – С. 85-97.
23. Бутченко Т.І. Соціально-політична концепція М.П. Драгоманова: дороговкази сучасного розвитку / Т.І. Бутченко // Гілея (науковий вісник): зб. наук. праць. – Вип. 7. – К., 2007. – С. 150-158.
24. Бутченко Т.І. Соціально-політичне проектування: проблема взаємозв'язку суспільних потреб і державних інтересів. Монографія / Т.І. Бутченко. – Запоріжжя: КСК-Альянс, 2011.
25. Бутченко Т.І. Соціально-філософські засади соціально-політичного проектування / Т.І. Бутченко // Дні науки філософського факультету – 2010: Міжнародна наукова конференція (21-22 квітня 2010 року): Матеріали доповідей та виступів. – Ч. VII. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – С. 26-28.
26. Бутченко Т.І. Становлення соціально-політичного проектування в добу середньовіччя / Т.І. Бутченко // Ноосфера і цивілізація. Всеукраїнський філософський журнал. – Вип. 8-9 (11). – Донецьк, 2010. – С. 51-59.
27. Бутченко Т.І. Становлення соціально-політичного проектування в епоху античності / Т.І. Бутченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: зб. наук. праць. – Вип. 35. – Запоріжжя, 2009. – С. 132-140.
28. Бутченко Т.І. Становлення соціально-політичного проектування в суспільствах Стародавнього Сходу / Т.І. Бутченко // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. –

- Вип. 24. – Запоріжжя, 2010. – С. 96-102.
29. Бутченко Т.І. Сутність державного інтересу / Т.І. Бутченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: зб. наук. праць. – Вип. 34. – Запоріжжя, 2008. – С. 130-139.
30. Бутченко Т.І. Сутність соціально-політичного проектування / Т.І. Бутченко // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – Вип. 19. – Запоріжжя, 2007. – С. 98-103.
31. Кобиляцький Л.С. Управління проектами: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002.
32. Прогнозирование и оценка научно-технических нововведений. — К.: Наук. думка, 2003.
33. Прогнозное социальное проектирование: методологические и методические проблемы. — М.: Наука, 2009.
34. Рабочая книга по прогнозированию. — М.: Мысль, 1982.
35. Стратегія планування: Підручник для громадських організацій / гол. ред. Холуйко О.В. – Львів, 2008.
36. Тянь Р.Б., Холод Б.І., Ткаченко В.А. Управління проектами: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003.

Додаткова

37. Гордилов В. А., Гордилова О. А. Социальные технологии в контексте новой парадигмы социального познания // Социальные технологии: вопросы теории и практики. — Ростов н/Д, 2002. — С. 22–33.
38. Гріфін Р., Яцура В. Основи менеджменту. – Львів, 2001.
39. Діденко В.М. Менеджмент. Підручник. – К.: Кондор, 2008.
40. Колот А.М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу: Навч. посібник. – К., 2008.
41. Кредісов А.І., Панченко Є.Г., Кредісов В.А. Менеджмент для керівників. – К., 2009.
42. Макаров В.В. Социальное управление. – М., 2000.
43. Основы менеджмента. Учебно-справочное пособие/ Под ред. Глухова, 2005.
44. Социальный менеджмент / под ред. В.Н.Иванова. – М., 2001.
45. Хміль Ф.І. Менеджмент: Підручник. – К., 2005.

КУРС ЛЕКЦІЙ

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ.

Тема 1. Поняття соціального планування

План

1.1.1. Визначення поняття планування. Схема планування.

1.1.2. Стратегічне планування: стадії розвитку.

1.1.3. Соціальне планування.

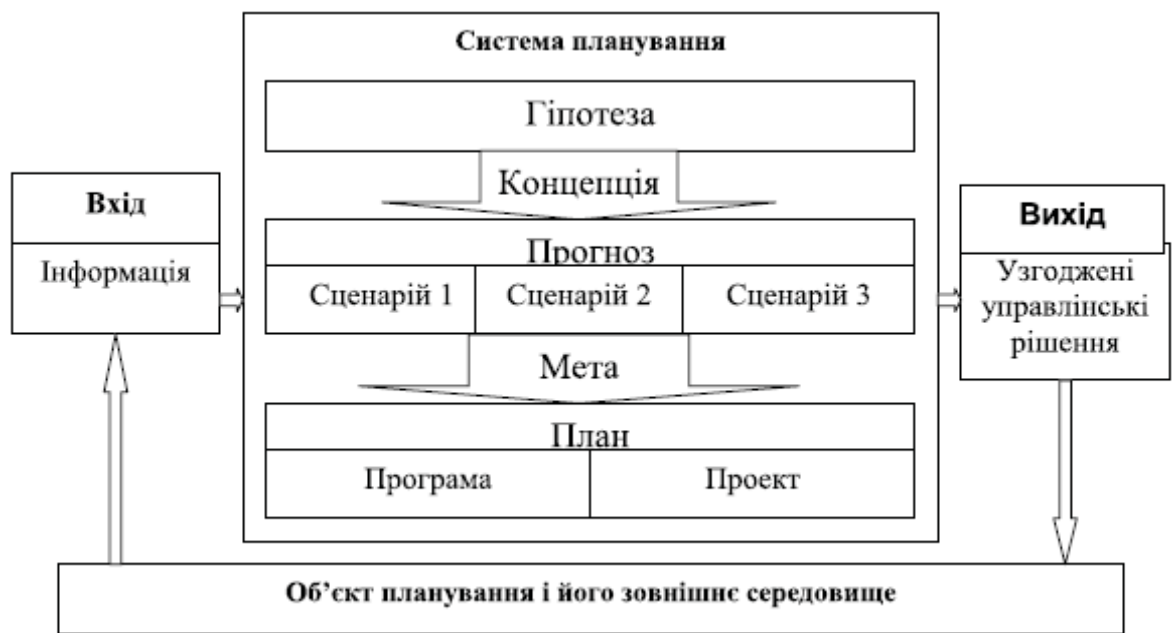
1.1.1. Визначення поняття планування. Схема планування.

За своїм походженням планування є соціалістичною ідеєю. Її пропонували представники утопічного соціалізму — А. Сен-Сімон, Ж. Фур'є, а Р. Оуен зробив спробу її реалізувати. Спочатку планування поширювали тільки на економічну сферу в межах великих економічних утворень — трестів, концернів, фірм. Згодом планування поширилося в межах усього суспільства, зокрема у соціальній сфері.

Нині поняття «прогнозування», «планування», «програмування» знову стають предметом наукової, соціально-економічної, господарської діяльності. Про це свідчать активізація розробки і прийняття різних програм соціально-економічного розвитку і зростаючий інтерес учених до цієї проблеми.

Слово «план» походить від латинського слова *planum* - площина, рівне місце. Спочатку цей термін використовувався на позначення креслення (рисунок), що характеризує певну ділянку в масштабі площини. Потім його стали застосовувати для визначення (опису) проектів, реалізація яких передбачає систему взаємозв'язаних завдань, показників та розрахунків. «Планувати - означає думати про майбутнє», - писав англієць Болан. «Планування - це дії, описані для того, щоб їх було здійснено», - американець Соєр. «Майже будь-яку роботу, щоб її взагалі зробити, треба спланувати, принаймні неформально, на кілька хвилин наперед», - американський економіст Е. Денісон. Саме поняття «управляти» означає «дивитися вперед», що дає певне уявлення про те, якої ваги надають плануванню у світі бізнесу; і це дійсно правда. Навіть якщо передбачення і не є всім менеджментом, воно складає його важливу частину, зазначив ще в 1916 році Файоль. Планування - процес визначення цілей та прийняття рішень щодо шляхів їх досягнення [1].

Безліч визначень планування свідчить про складність і багатоаспектність цієї категорії, що вимагає систематизації цих понять у рамках побудови системи планування (див. рис. 1.).

Рис.1. Система планування

На вході в систему планування поступає інформація про стан об'єкта і його зовнішнє середовище. Інформація в системі планування піддається обробці, проходячи ряд послідовних процесів. Результат планування - ухвалення узгоджених управлінських рішень, оскільки майбутнє «визначається справжніми рішеннями відповідно до нашого сприйняття перспектив організації і зовнішнього середовища».

Планування як система складається з таких елементів: цілеспрямованого перетворення об'єкта на основі побудови ефективної моделі його розвитку; дослідження і оцінки зовнішнього середовища; адаптації об'єкта до умов середовища; координації дій і узгодження інтересів суб'єктів; потоків інформації у вигляді даних, які використовуються в плануванні і узгоджених управлінських рішень.

Загалом, соціальне планування є системою взаємозв'язаних процесів за погодженням різнобічних інтересів суб'єктів ринкових відносин і виробленням на цій основі єдиного плану дій з розробленою системою обмежувальних і стимулюючих заходів держави.

У світовій практиці склалися два альтернативні підходи до планування:

- директивне планування - це процес прийняття рішень, які мають обов'язковий характер для об'єктів планування. Таке планування може бути ефективним засобом вирішення багатьох завдань, які мають загальнонаціональне значення, наприклад у сфері охорони навколишнього середовища, оборони, соціальної політики;

- індикативне планування є антиподом директивного тому, що цей план не має обов'язкового до виконання характеру, хоча в ньому можуть бути і обов'язкові завдання. В цілому він має направляючий, рекомендаційний характер. Основне завдання такого планування не тільки в тому, щоб дати кількісну оцінку показників, які характеризують динаміку, структуру та ефективність економіки, а насамперед у тому, щоб забезпечити зв'язок та збалансованість всіх показників розвитку економіки. Індикативне планування має інформаційний, орієнтуєчий характер (контрольні цифри, економічні регулятори).

Узагальнюючи наукові дослідження, індикативне планування це механізм координації інтересів і діяльності державних і недержавних суб'єктів управління економікою, який поєднує її державне регулювання з ринковим і неринковим саморегулюванням і ґрунтується на розробці системи показників (індикаторів) соціально-економічного розвитку. Воно визначає загальнонаціональні пріоритети, прогнозування, бюджетування, програмування, контрактацію і інші процедури на всіх рівнях управління національною економікою, тобто є сукупністю процедур узгодження (координації) економічних процесів при рівноправ'ї учасників на основі багатоступінчастої інтеграції.

Тим самим держава створює механізм сприйняття господарюючими суб'єктами і населенням індикативних планів, а також умови для їх реалізації не директивним методом, а через розширювально-обмежувальний орієнтований механізм. Розширювачами є широка участь в розробці планів і інформування про них; обмежувачами - нормативи і бюджетні рамки; орієнтирами - рамкові умови макроекономічної політики, цільові і інвестиційні програми. Інструменти індикативного планування розрізняються залежно від сфери діяльності, в якій вони застосовуються.

З урахуванням цього зазначимо, що в сучасних соціально-економічних умовах дослідники розглядають цільові програми як основний інструмент соціального розвитку суспільства.

Програмне планування базується на програмно-цільовому підході до управління економікою – виборі мети (цілей) і розробці комплексу заходів по її (їх) реалізації. Він відкритий для використання переважно економічних методів господарювання, дозволяє уникнути тотального планування, тим самим демократичний і добре вписується в індикативне планування і управління розвитком території.

1.1.2. Стратегічне планування: стадії розвитку.

За складом рішень планування поділяють:

- стратегічне планування;
- поточне (оперативно-календарне планування);
- зведене планування загальних результатів та фінансове планування.

Для соціального розвитку суспільства застосовують стратегічне планування.

Стратегічне планування - це довгострокове планування на основі проміжних цілей. Стратегія визначається головною ціллю та проміжними цілями, які дозволяють досягнути головної цілі. Цілі, які визначають стратегічний план, називають стратегічними цілями.

При здійсненні стратегічного планування як процесу, спрямованого на розробку та впровадження довгострокових планів соціального та культурного розвитку можна виділити такі його основні стадії (етапи):

I стадія. Детальна оцінка наявних ресурсів.

На першому етапі, який полягає в інформаційному забезпеченні стратегічного планування, здійснюється підбір, класифікація та підготовка до використання інформації щодо розроблення стратегії, яка надасть достатньо повну і об'єктивну характеристику факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, можливих стратегій, методичного забезпечення. Підготовчим етапом при формуванні стратегічного планування соціального розвитку є проведення оцінки ресурсів, якими володіє та які може залучити територіальна громада для вирішення нагальних проблем та реалізації перспективних напрямів розвитку.

Оцінка може бути дана таким видам ресурсів:

- фінансовим;
- економічним (матеріальним);
- земельним;
- природним;
- соціально-культурним;
- інформаційним;
- демографічним (інтелектуальним, трудовим, кадровим) [4].

II стадія. Оцінка сильних та слабких сторін ресурсного забезпечення.

Однією із найпоширеніших методик, які використовуються для оцінки зовнішнього та внутрішнього середовища організації є SWOT – аналіз (strength – сильні боки, weakness – слабкі боки, opportunities – можливості, threats - загрози), який полягає у визначенні сильних та слабких боків організації, виявленні можливостей та загроз зовнішнього середовища, визначенні експертним способом сили та вагомості їхнього впливу на діяльність організації. Після цього порівнюють інтегральні показники за

кожною з парних комбінацій і враховують їх при розробці стратегії організації. Максимальний інтегральний показник за певною парною комбінацією відображає напрям розвитку організації, що закладений у матриці SWOT [2, 3].

Перспективи розвитку територіальної громади залежать від зовнішніх та внутрішніх факторів. До зовнішніх факторів відносяться географічне положення, клімат, макроекономічна ситуація в державі тощо. До внутрішніх факторів - трудові ресурси, стан господарства, соціальна інфраструктура, фінансові ресурси, умови господарської діяльності.

При проведенні SWOT-аналізу розвитку територіальної громади сильними сторонами можуть бути:

- наявність історико-архітектурних пам'яток або заповідників;
- сприятливі природно-кліматичні умови;
- географічне розташування;
- природні ресурси;
- сільськогосподарська сировина для розвитку промисловості;
- середній вік населення;
- промислові підприємства;
- патріотизм територіальної громади;
- наявність лідерів.

До слабких сторін можуть відноситися:

- недостатній розвиток інфраструктури;
- занедбаність значної частини історико-архітектурних пам'яток;
- значний спад промислового виробництва, застарілість і високий рівень зносу промислового обладнання;
- віддаленість від головних залізничних магістралей;
- незадовільний технічний стан інженерних мереж;
- відсутність сільських, селищних автомобільних шляхів;
- наявність екологічно-шкідливих виробництв;
- недостатній розвиток малого та середнього бізнесу;
- падіння народжуваності та старіння жителів;
- низький рівень медичного обслуговування та освіти;
- низький рівень організації дозвілля молоді;
- погіршення стану з охороною правопорядку.

До можливостей соціального розвитку можна віднести:

- розвиток малого та середнього бізнесу;
- розвиток соціальної політики;
- залучення інвестицій;
- використання географічного розташування;

- відновлення історичних пам'яток;
- запозичення позитивного досвіду розбудови територіальної громади;

- участь у міжнародних програмах та отримання грантів

Загрозами для соціального розвитку територіальної громади є:

- погіршення демографічного стану;
- безробіття;
- економічна нестабільність в Україні;
- еміграція;
- недосконалість та нестабільність податкового законодавства;
- невдале реформування агропромислового комплексу.

III стадія. Визначення пріоритетних напрямів соціального та культурного розвитку. Після проведення аналізу всіх сфер господарства визначаються можливі пріоритетні напрями соціально-економічного та культурного розвитку.

Наприклад, у сільській, селищній місцевості пріоритетними напрямами можуть бути:

- створення робочих місць через розвиток сільського господарства, фермерства, малого та середнього бізнесу, громадського транспорту та зв'язку й створення для цього сприятливих умов;
- забезпечення соціального захисту, безпеки та добробуту жителів села, селища;
- надання якісних та доступних комунальних послуг жителям села, селища;
- розвиток сімейного відпочинку та туризму;
- поліпшення якості доріг.

Визначившись з основними пріоритетними напрямами соціального та культурного розвитку, слід продумати кроки, через які досягти бажаного результату.

IV стадія. Організація міжсекторної взаємодії на основі кооперативного планування (обговорення пріоритетних питань соціально-економічного та культурного розвитку з жителями, бізнесменами, громадськими організаціями з метою прийняття компромісних рішень). Залучення громадян до активної участі в житті, до планування майбутнього територіальної громади дуже актуальна на сьогодні тема та вкрай важлива для соціально-економічного та культурного розвитку суспільства.

V стадія. Внесення змін та уточнень у стратегічний план. Внесення змін та уточнень до стратегічного плану соціального розвитку є остаточною стадією при його створенні.

Пропозиції, зауваження та коментарі, висловлені територіальною громадою під час проведення громадських слухань, результати опрацювання анкет слід використати при внесенні змін та уточнень до стратегічного плану соціального та культурного розвитку. Це дозволить остаточно визначитися з пріоритетними напрямками соціально-економічного та культурного розвитку суспільства.

VI стадія. Моніторинг та контроль за виконанням стратегічного плану розвитку суспільства. Розроблений стратегічний план соціального розвитку повинен бути не лише документом на папері, а інструментом майбутніх позитивних змін. Реалізація стратегічного плану має бути головною метою його створення. Виконання стратегічного плану має здійснюватися таким чином, щоб демонструвати жителям на конкретних прикладах, що реалізація запланованих заходів поступово наближається до визначеної мети соціально-економічного та культурного розвитку певної місцевості.

Крім проведення моніторингу, здійснюється контроль за виконанням окремих запланованих заходів щодо досягнення результатів, передбачених у стратегічному плані соціального та культурного розвитку.

Стратегія соціального розвитку має бути життєво важливим і вкрай необхідним управлінським інструментом. Це можливе лише тоді, коли її зміст і напрям узгоджується з інтересами адміністрації району, зі структурою влади. Необхідно акцентувати увагу на тому, що стратегія соціального розвитку має визначатися кількома рівноцінними пріоритетними напрямками, цілями, завданнями. Серед них найважливішими мають бути розвиток видів економічної діяльності (стратегія спеціалізації); визначення стратегічних зон діяльності господарських центрів (стратегія територіального розвитку); з'ясування найголовніших аспектів досягнення нормалізації стану середовища життєдіяльності (екологічна стратегія) [4].

Розглянутий підхід до стратегічного планування є комплексним, проте кожна країна буде системою планування залежно від економічних і соціальних особливостей, що складаються на певний період часу. В той же час система планування не є статичною, вона змінюється залежно від тих перетворень, які відбуваються як усередині країни, так і за її межами.

Складовою соціального управління є соціальне планування. Термін «соціальне планування» був ужитий Ф. Рузвельтом в його «Новому курсі», що розроблявся для виведення США із кризи початку 30-х років. Згодом американські вчені почали вживати цей термін у зв'язку із розглядом форм і методів здійснення соціальної політики, зокрема забезпечення соціального захисту населення.

Без огляду на те, що ідею плановості було висунуто соціалістами, у нашій країні до кінця 90-х років її було повністю дискредитовано. На думку відомого соціолога Ж. Тощенка, це сталося внаслідок:

- поступового відходу практики планування від потреб людини, що проявилось в технократизмі, у втратах навіть тих невеликих соціологічних надбань, що були властиві теорії і практиці 20-х рр.;
- доведення до абсурду ідей розподілу всіх ресурсів, що проявилось в суцільній регламентації економіки й виробництва;
- абсолютизації методів директивного командування і нехтування методами непрямого регулювання, відмови від створення сфери свободи для розгортання потенційних можливостей суспільства.

1.1.3. Соціальне планування.

Усі плани до 60-х рр. орієнтовані були на збільшення обсягів виробництва і лише за умов їх виконання передбачалося задоволення потреб людей. Проте життя брало своє, і об'єктивна необхідність задоволення потреб людини почала реалізовуватися через трудові колективи. З ініціативи ленінградських підприємств у 60-ті роки почали розробляти плани соціального розвитку. Ідею соціального планування було навіть закріплено в 1977 році в Конституції СРСР. Проте за показники соціального розвитку, як і раніше, ніхто не відповідав, а техніко-економічні показники досягалися в основному за рахунок добробуту людей.

Практика соціального планування показала, що його об'єктом мають бути всі рівні, починаючи від трудових колективів і закінчуючи суспільством у цілому, усі сфери життєдіяльності суспільства, усі соціальні процеси і явища.

Отже, соціальне планування — це науково обгрунтоване визначення перспектив і показників розвитку соціальних інститутів, явищ і процесів, а також розробка заходів для досягнення бажаного на всіх рівнях формування соціальних відносин.

Перший рівень соціального планування — це планування соціального розвитку трудових колективів. Основною метою цих планів було спонукання людини до праці з повною самовіддачею і створення умов для такої праці. Розробляючи плани, виходили з того, що людина може зробити для розвитку виробництва і як вона буде змінюватися під впливом прогресу, що може зробити колектив для підвищення добробуту людини, як змінити організацію стимулювання праці, щоб посилити матеріальну заінтересованість кожного працівника в поліпшенні показників діяльності всього колективу, як залучити

членів колективу до громадських справ, тобто до керування взаємодією людини з суспільством.

Проблемами соціального планування на регіональних рівнях стало регулювання міграційних процесів, використання трудових ресурсів, управління розвитком національних відносин, розподілом і використанням культурних цінностей, отже, вирівнюванням соціального розвитку і створенням сприятливих умов для функціонування соціальних організацій. Щодо окремих сфер діяльності, котрі утворені в результаті поділу праці, то соціальне планування охоплювало такі питання, як умови і зміст праці, професійно-кваліфікаційна підготовка кадрів, престижність професійної діяльності, співвідношення робочого і вільного часу, задоволення нагальних потреб працівників тощо.

Тема 2. Характеристика системи планування

План

1.2.1. Принципи планування

1.2.2. Види планування: класифікація методів планування; стратегічний план; тактичне планування; оперативне планування

1.2.1. Принципи планування

Планування – це процес визначення цілей і завдань підприємства на певну перспективу, та вибір оптимального шляху їх досягнення й ресурсного забезпечення.

План – це система взаємозалежних, об'єднаних загальною метою завдань, що забезпечують реалізацію цілей виробничої системи.

Планування об'єднує структурні підрозділи підприємства спільною метою, надає всім процесам односпрямованості й скоординованості, що дає змогу найбільш повно й ефективно використовувати наявні ресурси, комплексно, якісно та своєчасно вирішувати різноманітні завдання управління.

Основні принципи планування.

Поряд із загальними принципами управління та планування (оскільки останнє є функцією першого) існують і специфічні принципи планування, а саме:

1) Принцип обґрунтованості цілей і завдань підприємства. Чітко визначені кінцеві цілі є вихідним пунктом планування. Виділяють п'ять основних цілей (або груп цілей) підприємства:

- господарсько-економічні, що забезпечують ефективність виробництва;

- виробничо-технологічні, що відображають функціональне призначення підприємства;
- науково-технічні, що забезпечують науково-технічний прогрес;
- соціальні, що забезпечують задоволення соціально-побутових і культурних потреб працівників підприємства;
- екологічні, що забезпечують виготовлення екологічно чистої продукції без шкідливого впливу на навколишнє середовище.

2) Принцип системності. Він означає, що планування є цілісною системою планів і охоплює всі сфери діяльності підприємства;

3) Принцип науковості. Вимагає врахування перспектив науково-технічного прогресу й застосування науково обґрунтованих прогресивних норм використання всіх видів ресурсів;

4) Принцип безперервності. Означає паралельне поєднання поточного й перспективного планування;

5) Принцип збалансованості плану. Указує на кількісну відповідність між взаємозалежними (взаємопов'язаними) розділами й показниками плану, між необхідними та наявними ресурсами

1.2.2. Види планування: класифікація методів планування; стратегічний план; тактичне планування; оперативне планування

В залежності від тривалості планового періоду виділяють перспективне (довгострокове й середньострокове) і поточне (короткострокове) планування. Тривалість планового періоду залежить від ступеня визначеності умов діяльності підприємства, його галузевої належності, загальної економічної ситуації в країні, достовірності первинної інформації, якості її аналітичної обробки тощо.

Довгострокове планування визначає загальну стратегію підприємства, основні напрямки його діяльності. При складанні плану вивчаються варіанти розширення виробництва та зниження витрат. Прогнозуються зміни у номенклатурі продукції й уточнюється політика у функціональних сферах. Результатом цього плану є формулювання довгострокових цілей, складання довгострокових проектів і прийняття довгострокової політики.

Середньострокове планування - це, власне, деталізований стратегічний план на перші роки діяльності підприємства. Грань між довгостроковим і середньостроковим планами є досить умовною і неоднозначною. Середньострокове планування враховує можливості всіх підрозділів на основі їхньої власної оцінки. Розробляється план підприємства з маркетингу, план виробництва, план з праці й фінансовий план.

Поточне планування полягає в розробці планів на всіх рівнях управління підприємством та за всіма напрямками його діяльності на більш короткі періоди (рік, півріччя, квартал, місяць) і включає планування обсягу виробництва, плану з праці й заробітній платі, планування матеріально-технічного забезпечення, собівартості, прибутку, рентабельності тощо.

Найважливішою функцією управління підприємством є планування його діяльності. Планування здійснюється за допомогою різних методів, які класифікуються за певними ознаками (див. табл. 1.).

Класифікація методів

<i>Метод</i>	<i>Ознака</i>
ресурсний (враховує ринкові умови господарювання та наявні ресурси, застосовується при монополюно мустановищі), цільовий (використовується приконкурентній боротьбі, враховує потреби ринку, попит на продукцію).	вихідна позиція для розробки плану.
екстраполяційний (визначає проміжні та кінцеві значення планових показників, на основі цих показників в минулому, припускають збереження їх в майбутньому), інтерполятивний (за цим методом підприємство встановлює цілі для досягнення в майбутньому і виходячи з неї визначає довжину планового періоду та проміжні планові показники).	принципи визначення планових показників.
спробно-статистичний (використання фактичних статистичних даних за попередні роки), чинниковий (планові значення показників визначаються на основі розрахунків впливу найважливіших чинників, що обумовлюють зміни цих показників), нормативний метод (планові показники розраховуються на основі прогресивних норм	спосіб розрахунку планових показників

використання ресурсів із врахуванням їх змін в результаті впровадження організаційно-технічних заходів у плановому періоді).

балансовий (суть - розробка узгодження ресурсів та спеціальних таблиць-балансів, в потреб. одній частині яких - напрямки витрати ресурсів, в іншій - джерела їх надходження), матричний (побудова моделей взаємозв'язків між виробничими підрозділами та показниками).

одноваріантний (інтуїтивний), варіантність плану. поліваріантний, економічно-математичний (застосування економічно-математичного моделювання).

ручний, механізований, спосіб виконання автоматичний розрахункових операцій табличний, лінійно-графічний, форма подання планових логіко-структурний. показників

Розглянемо стратегію розвитку підприємства. Постійна мінливість ринкового середовища зумовила необхідність застосування стратегічного підходу до системи господарювання на підприємстві.

Стратегія - це генеральна комплексна програма дій, яка визначає пріоритетні для підприємства проблеми, його місію, головні цілі та розподіл ресурсів для їхнього досягнення.

Метою розробки стратегії розвитку підприємства є виявлення основних напрямків його ефективного функціонування на підставі максимальної реалізації існуючого науково-технічного потенціалу у взаємозв'язку із внутрішньовиробничими резервами й зовнішнім навколишнім середовищем.

Основними завданнями формування стратегії підприємства є:

- вибір ефективних напрямків господарської діяльності, які необхідно розвивати;

- визначення об'єму капітальних вкладень та інших ресурсів, необхідних для здійснення обраних напрямків господарської діяльності;

- оцінка результатів віддачі.

Стратегічний план підприємства складається в такій послідовності:

1. Формування стратегічних цілей діяльності підприємства (мета).

2. Аналіз ділового навколишнього середовища та ринкових чинників (попиту, пропозиції, рівня конкуренції).

3. Формулювання генеральної стратегії й аналіз стратегічних альтернатив.

4. Оцінка підприємницького потенціалу і перспектив розвитку фірми, їх адекватності цілям діяльності.

5. Розробка ресурсних і функціональних стратегій: маркетингу, НДДКР, виробництва, організаційних змін, а також фінансова, соціальна й екологічна стратегія.

6. Практична реалізація плану, контроль і оцінка соціально-економічних результатів.

Стратегічний план підприємства складається з наступних розділів:

1) Цілі й напрямки діяльності;

2) Поточні й довгострокові завдання;

3) Генеральна стратегія;

4) Функціональні стратегії;

5) Опис найбільш важливих програм;

6) Опис зовнішніх операцій;

7) Обсяг капітальних вкладень і розподіл ресурсів;

8) Формулювання резервних стратегій.

При складанні стратегічного плану використовується наступна інформація: обсяг річного продажу за групами товарів; річний прибуток і збитки за структурними підрозділами; річний обсяг експорту і його питома вага до загального обсягу продажей (реалізації); частка ринку; обсяг щорічних капітальних вкладень; баланс на кінець останнього року плану; фінансовий план.

Стратегія підприємства розробляється на різні проміжки часу залежно від ступеня передбачуваності майбутнього, тривалості періоду впровадження ідеї, галузевої приналежності підприємства й рівня технічної оснащеності (від 3 до 10 років).

Тактичне планування.

Складання середньо- та короткострокових планів належить до тактичного планування діяльності підприємства. Тактичні плани відрізняються від стратегічних метою розробки, змістом, терміном, охопленням сфер впливу. Тактичні плани деталізують стратегічні, однак сфера їхньої спрямованості більш вузька.

Тактичні плани підприємства складаються з наступних основних розділів:

- маркетингова програма: плани маркетингу для основних виробів і загальний план всієї продукції підприємства;

- виробнича програма: завдання з виробництва окремих видів продукції в натуральному й вартісному вираженні (у показниках валової, товарної й реалізованої продукції) з урахуванням підвищення якості та обґрунтування виробничої програми потужністю підприємства;

- план розвитку науки й техніки: заходи щодо створення й освоєння нових виробів, впровадження нової техніки й технології;

- план із праці й кадрів: ріст продуктивності праці, чисельність персоналу по категоріях, фонд оплати праці, середня заробітна плата працівників, балансовий розрахунок додаткової потреби в робітниках та службовцях і джерел її забезпечення;

- план капітального будівництва: обсяги капітальних вкладень, будівельних і будівельно-монтажних робіт, технічного переоснащення підприємства, введення в експлуатацію основних фондів і виробничих потужностей;

- план матеріально-технічного забезпечення: визначення потреб виробництва в матеріально-технічних ресурсах та джерел їх забезпечення, а також розрахунки, щодо зниження питомих витрат сировини, матеріалів, палива й енергії;

- планування собівартості, прибутку й рентабельності: собівартість основних видів продукції, валової, товарної та реалізованої; кошторис витрат на виробництво; прибуток і рентабельність за видами діяльності та в цілому по підприємству;

- фінансовий план: потреба у власних оборотних коштах і завдання з прискорення їх обіговості; баланс доходів і витрат; взаємовідносини з бюджетом, кредитні відносини;

- план соціального розвитку колективу: заходи щодо поліпшення умов праці, відпочинку й побуту працівників підприємства;

- план заходів щодо охорони природи й раціонального використання природних ресурсів включає такі напрямки: охорона й раціональне

використання водних ресурсів; охорона повітряного басейну; охорона й раціональне використання мінеральних ресурсів.

Змістова характеристика тактичних планів також передбачає виокремлення за певними ознаками показників, за якими встановлюються планові завдання, визначається ступінь їхнього виконання, оцінюється діяльність підприємства взагалі.

Показники, що застосовуються в плануванні поділяються:

- за економічним змістом - на натуральні й вартісні;
- за економічним призначенням - на кількісні і якісні (продуктивність праці, фондівдача, матеріаломісткість);
- за способом характеристики предмета - абсолютні (прибуток) і відносні (рентабельність).

Оперативне планування

Завершальним етапом в системі планування діяльності підприємства є оперативне планування виробництва.

Оперативне планування – це детальна розробка планів підприємства і його підрозділів.

Особливість оперативного планування полягає в тому, що розробка планових завдань для виробничих підрозділів поєднується з організацією їх виконання.

Оперативне планування складається з календарного планування і диспетчеризації.

1) Календарне планування, - це деталізація поточного плану підприємства й донесення завдань до кожного цеху, відділу, ділянки, бригади, робітника. Плани й графіки при цьому складаються на місяць, декаду, добу, зміну, а іноді й щогодини.

2) Диспетчеризація забезпечує:

- суцільний контроль за ходом виробничого процесу й оперативне усунення неполадок і відхилень, які виникають;
- організацію доставки на робочі місця сировини, матеріалів, заготівель та інструментів; вивезення готової продукції, відходів виробництва; контроль справності устаткування; подачу енергії, палива, стисненого повітря та організацію контролю якості.

Задачі оперативного планування:

- забезпечення виконання плану виробничої діяльності (випуск планової продукції в заплановані строки) за ритмічної роботи всіх підрозділів підприємства;

- установлення оптимального режиму роботи підприємства, що сприятиме найбільш ефективному й повному використанню устаткування та робочої сили;

- максимальне скорочення тривалості виробничого циклу та обсягів незавершеного виробництва.

Зміст оперативно-виробничого планування залежить від типу виробництва.

Тема 3. Стратегічне планування розвитку та соціальні процеси

План

1.3.1. Сучасне стратегічне планування у розвинутих країнах.

1.3.2. Напрями розвитку соціальних ініціатив в українському суспільстві

1.3.1. Сучасне стратегічне планування у розвинутих країнах.

Сучасне стратегічне планування суспільного розвитку в країнах з ринковою економікою визначає оптимальні шляхи посилення людського потенціалу для забезпечення змін у якості економічного зростання відповідно до обраної країною моделі економіки. Наукові дослідження, найбільш відомі з яких праці Амартії Сена, почали привертати увагу до факторів, які досі було недооцінено (таких як соціальна нерівність і нерівномірний людський розвиток), що впливають на економічні результати. Методологічні підходи, що було покладено в основу процесу стратегічного планування, різноманітні, проте на початку XXI століття необхідність забезпечення соціальної стабільності привела до визнання пріоритетності у глобальному порядку денному розвитку таких стратегічних напрямів, як забезпечення прав людини, боротьба з бідністю, скорочення масштабів нерівності та соціального виключення. Запровадження розвиненими країнами нових підходів до стратегічного планування, орієнтованого саме на ці пріоритети, міжнародний досвід активізації соціальних процесів, взаємозв'язки між економічним і соціальним векторами планування обумовлюють актуальність проблеми наближення вітчизняної системи стратегічного планування до загальноновизнаних на світовому рівні стандартів.

Дослідженню та розвитку загальної теорії та практики планування та прогнозування економічного і соціального розвитку присвячені праці таких вчених, як В. Ф. Беседін, І. К. Бондар, В. М. Геєць, Н. І. Горшкова, О. С. Ємельянов, Я. А. Жаліло, І. В. Крючкова, І. Г. Манцуров, Л. А. Мусіна, Дж. Сакс, А. Сен, Дж. Стігліц, Ж.-П. Фітуссі тощо. Різні аспекти соціального розвитку, питання рівня та якості життя населення досліджувались

вітчизняними та іноземними вченими: О. І. Амошею, Д. П. Богинею, А. К. Дауренбековим, М. О. Кизимом, Е. М. Лібановою, О. В. Макаровою, О. Ф. Новіковою, Н. М. Рімашевською, Ф. В. Узуновим тощо. Проте недостатньо вивченими залишаються питання осучаснення процесів вироблення соціальної політики відповідно до усталеної практики реалізації політики соціального включення Європейського Союзу (ЄС).

Глобальні виклики та посилення значущості ролі людського капіталу в сучасних процесах переходу до постіндустріального суспільства обумовлюють впровадження нових підходів до стратегічного планування національного розвитку. Для забезпечення сталого економічного зростання необхідно задіяти не тільки класичні важелі планування, наслідком чого є підвищення ВВП на душу населення, але і планувати інвестування в людину, що супроводжується збільшенням рівня державних витрат на розвиток соціальної сфери, систем освіти та охорони здоров'я, що, у свою чергу, приводить до скорочення масштабів нерівності, бідності та соціального виключення. Дослідження питань соціального розвитку, аналіз динаміки соціальних показників та їх прогнозування для використання у процесі прийняття рішень, вивчення впливу прийнятих рішень на якість життя населення, насамперед найбільш уразливих його верств, є підґрунтям для стратегічного планування національного розвитку, орієнтованого на забезпечення добробуту, соціальної злагоди та стабільності.

Отже розглянемо питання стратегічного планування соціально-економічного розвитку на макрорівні з урахуванням соціальних процесів та ініціатив, насамперед для забезпечення прав людини, подолання бідності та соціального включення.

На початку XXI століття велику кількість досліджень присвячено питанням аналізу та узагальненню взаємозв'язків забезпечення макроекономічної стабільності, економічного зростання та людського розвитку. Значну кількість стратегічних документів, розроблених на глобальному рівні, спрямовано на скорочення нерівності, зниження масштабів бідності та соціального виключення (Пакт Цілі Розвитку Тисячоліття, Стратегії подолання бідності, Національні плани дій щодо соціального включення у країнах ЄС тощо). У практиці державного управління на національному рівні використовуються глобальні орієнтири суспільного розвитку та результати наукових досліджень щодо визначення його пріоритетів та нових підходів до його вимірювання. Так, наприклад, у процесі стратегічного планування розвитку у Франції враховуються рекомендації, викладені у Звіті комісії з вимірювання економічних досягнень і соціального прогресу (серед яких слід зазначити такі рекомендації, як:

«показники якості життя у всіх відповідних сферах мають забезпечувати вичерпну і всеосяжну оцінку нерівності», «у рамках оцінки матеріального добробуту слід розглядати дохід і споживання, а не виробництво», «дослідження мають бути спрямовані на оцінку зв'язку між різними аспектами якості життя кожної людини, а отримана інформація має використовуватися у процесі розроблення політики у різних сферах», «якість життя залежить від об'єктивних умов життя людей та їх можливостей; мають бути зроблені кроки для поліпшення показників стану здоров'я людей, освіти, особистої діяльності та екологічних умов», «особлива увага має приділятися розробці та застосуванню надійних і достовірних показників соціальних зв'язків, участі у політичному житті, захищеності, які можна використовувати для визначення задоволеності життям» тощо) [10].

Бідність і нерівність є найбільш гострими проблемами суспільного буття, про що свідчить тематична спрямованість 42-го Всесвітнього економічного форуму «Велика трансформація: створюючи нові моделі» (Давос, Швейцарія, 2012 рік). Значна кількість учасників напередодні форуму заявила, що на форумі необхідно обговорити проблему економічної нерівності. У доповіді форуму «Глобальні ризики - 2012» ця проблема (поряд з дисбалансом бюджетів) названа головним ризиком на найближчі 10 років.

Проявами нерівності є бідність і соціальне виключення. Бідність визначається як неможливість через брак коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. Соціальне виключення є відносно новою концепцією, що наразі не має універсального визначення, хоча протягом десятиліть вона розвивалась паралельно з ідеями забезпечення соціальних прав і підвищення добробуту населення ЄС. У 1974 р. Рене Ленуар (державний секретар з соціальних питань в уряді Франції, який очолював Жак Ширак) визначив соціально виключені групи як групи людей із усіх соціальних категорій, які не були охоплені системою соціального захисту. До них належали люди з розумовою або фізичною інвалідністю, схильні до суїциду, літні люди з інвалідністю, діти, які зазнали насильства, споживачі наркотиків, правопорушники, батьки-одиначки, сім'ї з декількома проблемами, маргінальні, асоціальні особи тощо. ЄС визначає соціальне виключення як процес, за якого окремі групи населення або окремі люди не мають можливості повною мірою брати участь у суспільному житті внаслідок своєї бідності, відсутності базових знань і можливостей, або в результаті дискримінації. Соціальне виключення є проявом прямого порушення базових прав людини (на труд, якісну освіту, доступ до медичних послуг, на прийнятний рівень життя, на доступ до культурного надбання, на захист своїх інтересів і загалом на участь в економічному, соціальному,

культурному, політичному житті) та ознакою низького рівня людського розвитку в країні [3].

У 2009 р. у Сербії, Україні, Казахстані, Таджикистані, Молдові та колишній Югославській Республіці Македонії було проведено опитування з соціального виключення з метою отримання даних про його масштаби та детермінанти (у кожній країні були проведено 2 700 інтерв'ю). Соціальне виключення розглядалось як явище, яке є наслідком нерівності щодо: 1) доступу до економічних ресурсів, освіти та зайнятості, 2) доступності та якості соціальних послуг, 3) політичної, культурної та суспільної участі. За результатами опитування та здійсненого аналізу виявилось, що в середньому близько 35% населення має досвід соціального виключення (цей показник коливався від 12% у Македонії до 72% у Таджикистані) [6]. Характеристики соціального виключення у цих країнах є схожими. У всіх зазначених країнах соціальне виключення є найвищим серед людей похилого віку, 42% дітей і 35% молоді (віком 15 – 29 років) живуть у сім'ях, що мають досвід соціального виключення. Частка соціально виключених дітей є особливо високою у Таджикистані (73%) і в Республіці Молдова (47%). Частка людей, які виявилися соціально виключеними в сільській місцевості, майже в чотири рази вища, ніж у містах [6].

В Україні у стані гострого соціального виключення знаходяться 38% домогосподарств. Соціальне виключення через низькі доходи відчувають насамперед діти до 16 років і літні особи віком 80 років і старші. Загалом сім'ї з неповнолітніми дітьми стикаються з більш високими ризиками соціального виключення через бідність. Надзвичайно високі ризики соціального виключення характерні для багатодітних сімей і для пенсіонерів (у 2,2 рази вищі порівняно із середніми показниками та в 2,5 рази вищі порівняно із родинами, які складаються з осіб працездатного віку) [5]. Соціальне виключення за економічним виміром (бідність) відчуває близько чверті населення України (за національною межею бідності у 2010 р. знаходилось 24,1% населення, тобто майже 11 млн осіб). Частка населення, чие добове споживання є нижчим 5 дол. США за паритетом купівельної спроможності у 2010 р. складала 2,5% (у 2000 р. майже 12%) [8]. Протягом останніх двох років майже півтора мільйони людей вийшли зі стану бідності за абсолютним критерієм (вартість їх середньодушового споживання перевищила розмір прожиткового мінімуму). Зниження рівня відносної бідності відбувається за рахунок покращення ситуації серед сімей з дітьми – цей показник зменшився до 31,7% і серед працюючих – до 19,8% (дані за 9 місяців 2011 р.). Багатодітні родини мають найвищі ризики бідності: рівень бідності у 2,2 рази перевищує середнє по країні значення [4].

За Конституцією Україна є демократичною, соціальною, правовою державою; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Держава і громадянське суспільство в рамках демократичного устрою зацікавлені в діалозі та партнерстві, підвищенні ефективності взаємодії. Розвинене громадянське суспільство має брати участь у державному управлінні та місцевому самоврядуванні, у свою чергу, державні органи мають створити належні умови для забезпечення участі громадян у процесах стратегічного планування. Функціонування різних моделей демократії участі у поєднанні з безпосередньою та представницькою демократією є запорукою успішної модернізації, європейської інтеграції та сталого розвитку [7]. Це обумовлює необхідність визначення підходів до розроблення (за широкою участю громадянського суспільства, насамперед уразливих груп населення) та реалізації стратегічних документів нового типу, спрямованих на соціальне включення.

У країнах ЄС обов'язковим видом стратегічного планування є Національні плани дій щодо соціального включення. ЄС визначає соціальне включення як процес, що забезпечує для тих, хто має ризик бідності та соціального виключення, можливості та ресурси, необхідні для досягнення такого рівня життя та добробуту, що відповідають нормальним стандартам у суспільстві, у якому вони живуть того та для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті [9]. Соціальне включення з використанням підходу, що базується на правах людини, надає більш широкі можливості для участі у процесі прийняття рішень, що впливають на суспільне життя, та розширює доступ до основних соціальних благ. Процес соціального включення є своєрідним «перерозподілом соціальних можливостей» серед усіх верств населення, що посилює зв'язок між принципами рівності та недискримінації, а також розширює можливості для вразливих груп населення. З цієї позиції процес стратегічного планування, спрямованого на соціальне включення, передбачає: виокремлення основних соціально виключених груп населення за чотирма вимірами (економічний, соціальний, політичний, культурний); виявлення основних причин соціального виключення (серед яких дискримінаційні дії, недосконалість відповідної політики та інститутів, структурні недоліки); розроблення стратегічних завдань і заходів для інтеграції таких груп у громадянські інститути та соціальні мережі. Соціальне включення є достатньо складним процесом виходу зі стану соціального виключення, що

означає усунення бар'єрів у широкому сенсі, тобто бар'єрів на шляху до участі й доступу до ресурсів та можливостей.

1.3.2. Напрями розвитку соціальних ініціатив в українському суспільстві

Нові соціальні ініціативи, запропоновані Президентом України, слугуватимуть своєрідним орієнтиром для встановлення пріоритетів у процесі стратегічного планування розвитку соціальної сфери. Ці ініціативи структуровані за чотирма основними напрямками:

1) відновлення довіри суспільства до державної політики, спрямованої на покращення життя громадян, відновлення основоположного принципу соціальної справедливості;

2) комплексне перетворення підходів до оплати праці, податків і соціального страхування, запровадження механізмів розподілу результатів економічної діяльності, які б стримували подальшу соціальну та економічну поляризацію суспільства, піднімали рівень доходів працюючого населення та соціальне забезпечення вразливих верств;

3) модернізація сфери соціального забезпечення, перехід від безсистемних виплат до адресної допомоги та соціальних послуг, які відповідають потребам конкретної людини та сім'ї; сприяння соціальному залученню людей з обмеженими можливостями;

4) сприяння ефективній зайнятості та створення нових робочих місць [2].

Таким чином, система взаємозв'язку між економічною політикою і добробутом суспільства в розвинених країнах закладається в системі стратегічних і програмних документів цих країн, а у процесі планування велика увага приділяється подоланню таких негативних суспільних явищ, як бідність, нерівність, соціальне виключення. Соціальне виключення є багатовимірним феноменом, який можна і потрібно вимірювати та враховувати у процесі стратегічного планування. Соціальне включення (процес подолання соціального виключення) потребує визначення комплексних підходів, орієнтованих на розв'язання існуючих у суспільстві проблем. Розвиток соціально-економічної системи певною мірою залежить від політичних і стратегічних рішень та стану урахування забезпечення прав людини у процесі планування (що має забезпечити суспільну підтримку виконання стратегічних завдань) та спроможності інститутів державного управління забезпечити процес їх виконання відповідно до наявного ресурсного забезпечення.

Підсумовуючи, слід зазначити, що, з огляду на євроінтеграційні прагнення України, необхідним є запровадження стратегічного планування, спрямованого на соціальне включення, відповідно до існуючої у країнах ЄС практики. Країни – кандидати до вступу в ЄС протягом певного «підготовчого» періоду в 2004 р. були зобов'язані розробляти та впроваджувати Національні плани дій із соціального включення. Також запровадження системи моніторингу процесів соціального включення служитиме підтвердженням намірів щодо забезпечення прав людини, що сприятиме прозорості та відкритості діяльності уряду, його підзвітності, що послабить тенденцію дискредитації урядової політики (особливо на фоні кризи довіри суспільства до влади, яка спостерігається в Україні останнім часом). Темпи суспільного розвитку та соціальна злагода значною мірою залежать від здатності держави забезпечити не тільки стає економічне зростання, але і соціальну справедливість.

Питання для самоперевірки

1. Визначення поняття планування. Схема планування.
2. Стратегічне планування: стадії розвитку.
3. Соціальне планування.
4. Принципи планування
5. Охарактеризуйте види планування.
6. Класифікація методів планування.
7. Стратегічний план; тактичне планування; оперативне планування.
8. Сучасне стратегічне планування у розвинутих країнах.
9. Напрями розвитку соціальних ініціатив в українському суспільстві

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
2. Соціальні ініціативи. Виступ Президента України В. Ф. Януковича на розширеному засіданні Кабінету Міністрів України 7 березня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/23275.html>
3. Доклад о человеческом развитии «Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех» / ПРООН, Нью-Йорк, 2011. – 176 с.
4. Національна добровільна презентації «Сприяння виробничим потужностям, зайнятості та гідній праці з метою викорінення бідності у контексті всеохоплюючого, сталого і справедливого економічного зростання на всіх рівнях для досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття» [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/en/ecosoc/newfunct/pdf/unecosoc-nvp_ukraine_2012.pdf

5. Національна доповідь про людський розвиток 2011 року «Україна: на шляху до соціального включення» / ПРООН в Україні. – К. : Вид-во «КІС», 2011. – 123 с.

6. Регіональна Доповідь про людський розвиток «Від трансформації – до суспільства для всіх» / ПРООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://europeandcis.undp.org/home/show/BCD10F8F-F203-1EE9-BB28DEE6D70B52E1>

7. Указ Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» від 24 березня 2012 року № 212/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/212/2012/>

8. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна. 2010 / Національна доповідь / Е. М. Лібанова, І. В. Крючкова, Л. А. Мусіна та ін. / Міністерство економіки України. – К. : Вид-во «КІС», 2010. – 107 с.

РОЗДІЛ II. ТЕХНОЛОГІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ

Тема 1. Соціальні інновації: особливості, структури, типи

План

2.1.1. Дефініції поняття «соціальні ініціативи»

2.1.2. Характеристика класифікації соціальних ініціатив.

2.1.3. Поняття інформаційного процесу.

2.1.1. Дефініції поняття «соціальні ініціативи»

Сьогодні, коли діалектика суспільного розвитку обумовила створення і затвердження нових соціальних установок і нової соціальної політики, а також формування нового соціального мислення, соціальна робота здобуває усе більш чіткі структурні обриси як особливий вид професійної, наукової і освітньої діяльності. Сучасні організації та установи, які проводять свою діяльність у соціальній сфері, повинні адаптуватися до реалій, що змінюються, навколишнього світу, передбачати тенденції прийдешніх змін. У ході вирішення цього завдання розробляються і впроваджуються різні нововведення в соціальній сфері нашого суспільства. Саме вони все частіше визначаються вченими як соціальні інновації.

Поняття «соціальна інновація» можна визначити як свідомо організоване нововведення або нове явище в практиці соціальної роботи, яке формується на певному етапі розвитку суспільства відповідно до соціальних

умов, що змінюються, і яке має своєю метою ефективні позитивні перетворення в соціальній сфері.

Соціальні інновації мають ряд особливостей у порівнянні з матеріально-технічними. Якщо перші є, як правило, результатом колективної творчості, то при розробці матеріально-технічних інновацій переважає індивідуальне авторство. Крім того, віддача від соціальних інновацій віддалена у часі, її ефект не проявляється швидко і не носить конкретного характеру, що взагалі-то характерно для матеріально-технічних новацій.

2.1.2. Характеристика класифікації соціальних ініціатив.

Соціальні інновації досить різноманітні, що обумовлено різноманіттям явищ соціального життя. При класифікації соціальних інновацій використовуються різні підстави. Виходячи з поняття рівня та обсягу соціальних нововведень, можна виділити інновації глобального характеру, спрямовані на вирішення загальнолюдських проблем, а також регіональні та локальні інновації, що представляють більш вузькі інтереси регіонального та місцевого значення.

За сферами громадського життя виділяють інновації соціальні, політичні, економічні, інновації в культурно-духовній сфері.

За масштабом використання розрізняють одиничні соціальні інновації, здійснювані на одному об'єкті, і дифузійні, розповсюджені на багато об'єктів.

Відповідно до структури соціальної сфери в цілому, компонентами якої є освіта, управління, зайнятість населення, пенсійне забезпечення, культура, спорт, здоров'я людей і т.д., можна виділити педагогічні, освітні, правові, управлінські соціальні інновації і т.д.

Джерелами соціальних інновацій є зміни зовнішнього середовища, виникаючі соціальні проблеми, які неможливо вирішити традиційними методами, зміни потреб суспільства і його членів. Недозволеність тих або інших соціальних проблем дає імпульс до розробки нових засобів, норм у соціальній сфері.

Так були створені й одержали поширення «телефони довіри», за допомогою яких надається анонімна психологічна допомога людям, які перебувають у стресових ситуаціях, так виникли соціальні притулки, готелі і т.д. У філософському плані соціальні інновації розвиваються як нововведення в соціальній практиці, які сприяють вирішенню протиріч, що виникають в умовах неоднорідності й нестабільності суспільства, співіснування різних аксіологічних систем, посилення процесів соціальної

мобільності, коли багато традиційних форм і методів забезпечення соціальних гарантій виявляються неспроможними. Процес розвитку суспільства йде за допомогою відновлення і обумовлює створення передумов для формування нових нетрадиційних компонентів у соціальній сфері, інноваційних способів соціальної діяльності, а нововведення є формою цього суспільного розвитку. У зв'язку з цим необхідно конкретизувати зміст інновації як процесу.

2.1.3. Поняття інформаційного процесу.

Під *інноваційним процесом* розуміється процес генерування нової ідеї, розробки, експериментальної апробації, її поширення та використання.

Інноваційний процес містить у собі інноваційну діяльність, що розуміється як діяльність, спрямована на використання наукових знань і практичного досвіду з метою одержання нового або поліпшення виробленого продукту, способу його виробництва (технологія) і вдосконалення соціального обслуговування. Він складається з таких складових, як процес пошуку і розробки нової ідеї, її експериментальної апробації, поширення та використання. Психологічні фактори гальмування обумовлені наявністю різних психологічних бар'єрів інформаційного або світоглядного плану (недостатня інформованість про суть і мету інновації, або відношення до нововведень як до короткочасної кампанії). До причин, які стримують інноваційний процес, можна віднести консерватизм мислення, відсутність ініціативного й творчого підходу у вирішенні проблем в соціальній сфері.

Вчені розробляють спеціальні програми, мета яких - соціально-психологічне забезпечення нововведень. Їхніми основними елементами є: критичне відношення до майбутніх нововведень; аргументація на їх користь; обґрунтування «кінцевих результатів, очікуваних у підсумку реалізації нововведення; вивчення думки працівників організації з метою виявлення прихильників і супротивників нововведення і знаходження правильного підходу до кожної зацікавленої людини; затвердження плану впровадження нововведення з урахуванням результатів обговорень і опитування суспільної думки.

На основі цих програм можна розробити механізм, який сприяє ослабленню дії факторів гальмування за рахунок стимулювання творчості працівників:

- створення умов для підтримки творчої атмосфери в організації;
- стимулювання інноваційної діяльності молодих працівників;

- регулярне проведення конкурсів інновацій;
- матеріальна і моральна підтримка творчих працівників (заснування державних звань, премій, направлення на стажування в закордонні центри і т.д.).

Соціальною базою, суб'єктом соціальних нововведень є інноватори. А.І. Пригожий пропонує кваліфікувати їх за такими ознаками:

- за типом інноваційної діяльності - творці (автори ідеї і її популяризатори) і реалізатори (автори технологічного процесу освоєння та впровадження нововведення);

- стосовно основної спеціальності - професіонали та самодіяльні інноватори;

- за кількістю тих, що беруть участь - колективні та індивідуальні інноватори;

- за предметом інноваційної діяльності - інноватори - розробники нових матеріальних продуктів, нових технологій, методів діяльності, нових соціальних норм і відносин.

У зв'язку з тим, що багато організацій і підприємств соціальної спрямованості змушені постійно пристосовуватися до обставин, які змінюються, розвивати традиційні або шукати кардинально нові способи вирішення соціальних проблем, особливий розвиток одержала нова галузь знань - соціальна інноватика, яка досліджує питання теорії і практики соціальних нововведень.

Інноваційні соціальні технології являють собою такі методи, прийоми інноваційної діяльності, які спрямовані на створення і матеріалізацію нововведень у суспільстві, реалізацію таких ініціатив, які викликають якісні зміни в різних сферах соціального життя, приводять до раціонального використання матеріальних і інших ресурсів у суспільстві. Інноваційні технології існують у двох формах: у вигляді програм і документів і як реально розвинуті відповідно до цих програм соціальні процеси.

Фази поширення і впровадження містяться у підготовці необхідних матеріалів, поширенні нововведення серед потенційних користувачів і його застосуванні. У цілому еволюційні дослідження створюють умови для формування корисної методології на додаток до загальноприйнятих методів дослідження і вимагають особливої підготовки та навчання професійних соціальних працівників.

Внаслідок нестабільності сучасного українського суспільного розвитку й нерозвиненості системи соціального обслуговування соціальні працівники повинні повною мірою мати знання і навички у сфері застосування соціальних інновацій і мотивацію до позитивної зміни

дійсності. Сьогодні практично немає жодної сфери в суспільстві, яка у тій чи іншій мірі не була б охоплена інноваційними процесами. Тому знання історичних, теоретичних і практичних питань, пов'язаних із соціальними інноваціями, має велике значення для підвищення ефективності соціальної роботи.

Тема 2. Технології впровадження соціального планування.

План

2.2.1. Визначення поняття соціальні технології.

2.2.2. Структура соціального прогнозування.

2.2.1. Визначення поняття соціальні технології.

Складовими механізми соціального управління, окрім планування, проектування, прогнозування, є також соціологічні методи управління соціальними процесами — соціальна діагностика, соціальні технології, моделювання тощо.

Якщо соціальна діагностика має за мету (за допомогою різних методів) виявляти соціальні резерви, то метою соціальних технологій є практичне засвоєння, реалізація соціальних резервів через оптимізацію управління соціальними процесами. З огляду на це важливо з'ясувати сутність соціальної технології, принципи її розробки, способи досягнення очікуваного ефекту, важливість суб'єктивного фактора для її запровадження тощо.

Під соціальною технологією слід розуміти сукупність прийомів, методів і діянь, що застосовуються для досягнення поставлених цілей в процесі вирішення різних соціальних проблем (удосконалення організації управління, цілеспрямоване діяння на громадську думку через засоби масової інформації, прискорення професійної адаптації, запобігання безробіттю тощо).

За К. Поппером, соціальна технологія це спосіб застосування теоретичних висновків соціології з практичними цілями.

У системі соціального управління соціальні технології — це засіб регуляції життєдіяльності трудового колективу, оптимізації соціальних відносин і процесів, що відбуваються в ньому.

Застосування соціальної технології зв'язане з опрацюванням певних принципів розвитку, функціонування відповідних соціальних процесів і використання ефективних методів впливу на них для реалізації цих принципів і досягнення певних цілей. При цьому використовуються такі поняття, як «процедура» і «операція». Процедура — це сукупність дій (операцій), за допомогою яких здійснюється процес (фаза, етап), що відбиває

сутність цієї технології. Операція — безпосередній практичний акт розв'язання завдання в межах певної процедури, однорідна, логічно неподільна частина процесу управління.

На практиці найчастіше соціальні технології розробляються за моделлю, що містить чотири процедури і низку операцій.

Класична модель соціальної (і будь-якої іншої) технології включає такі процедури:

- формування мети;
- прийняття рішення;
- організація соціальної дії;
- аналіз результатів.

Важливим у такому підході є те, що в процесі соціального управління застосовується технологічний принцип: процес поділяється на складові — операції, які детально описуються. Керівник, чітко дотримуючись послідовності дій і умов, передбачених технологією, має можливість досягти заданих результатів.

Структура соціальної технології включає три складові:

- 1) характеристика мети, завдань і основних положень технології;
- 2) перелік (з описом) технологічних операцій;
- 3) додаток: зміст основних документів, інформаційні таблиці та інші необхідні для реалізації технології матеріали.

Розробляючи соціальні технології, слід дотримуватися певних принципів. Так, принцип багаторівневого аналізу потребує всебічного врахування рівня соціального розвитку трудового колективу і на цій основі здійснення ранжирування та визначення найважливіших соціальних резервів. Цю процедуру здійснюють методами експертного опитування та рангової кореляції, аналізу даних соціальної статистики, вивчення колективної думки. Згідно з цим принципом кожному рівню соціального розвитку колектива відповідає певний пакет соціальних технологій.

Принцип цілевизначення передбачає ретельне визначення мети і завдань соціальної технології, узгодження їх з ресурсами, матеріальними можливостями підприємства. Орієнтація на соціальні результати дає можливість уникати стереотипів технократизму й економічного раціоналізму, коли соціальний розвиток колективу здійснювався за залишковим принципом, а людина розцінювалася як виробничий чинник.

Принцип комплексності потребує врахування всіх чинників, що впливають на розвиток соціальних процесів у трудовому колективі.

Крім того, соціальна технологія повинна мати свого адресата, розроблятися для конкретного структурного підрозділу. Для її розробки й

обґрунтування потрібна інформаційна база. Ефективність, успіх її опрацювання й реалізації значною мірою залежить від заінтересованості керівника, його уміння правильно сформулювати соціальне замовлення, його соціологічного мислення і культури.

Найбільш відомими у вітчизняній практиці були технології з таких питань: робота з робітниками, що звільняються, управління адаптацією нових робітників, профілактика порушень трудової та громадської дисципліни, професійна орієнтація школярів, формування резерву і вибори керівників, організація гнучкого режиму роботи, вивчення і поліпшення міжособистісних відносин у колективі та деякі інші.

Як уже було сказано, трудові колективи різняться за рівнем розвитку. Більшість колективів перехідного періоду до ринкової економіки мають перший рівень. Для нього необхідним є передовсім пакет соціальних технологій для соціальної стабілізації трудового колективу.

Головними напрямками такої стабілізації можуть бути: подолання безгосподарності, поліпшення організаційного порядку і дисципліни праці; механізація, автоматизація та комп'ютеризація праці, збагачення її змісту; розвиток самоврядування тощо. Усі ці напрями соціологічної роботи мають конкретизуватися в соціальних технологіях. Розробка й адаптація соціальних технологій до управлінської діяльності конкретного трудового колективу — завдання досить складне.

Наприклад, навіть за умов масового безробіття серед окремих категорій працівників є так звана потенційна плинність кадрів, тобто незадоволення роботою, готовність змінити місце роботи, як тільки з'явиться така можливість. Ця ситуація найчастіше зумовлюється незадовільними умовами праці, низькою її змістовністю, поганою оплатою, низькою оцінкою результатів роботи. Відомо, що люди старанно, з повною віддачею працюють там, де не тільки суворо вимагають, а й піклуються про них.

Уперше соціальну технологію «Робота з робітниками, які звільняються» було розроблено та впроваджено на КАМАЗі. Вона складалася з п'яти операцій. Перша — бесіда робітника, що звільняється, з інженером відділу кадрів та заповнення бланка «Заява про звільнення» із зазначенням причини звільнення та деяких даних про себе. Друга — співбесіда у відділі кадрів, а також на раді колективу з обговоренням ситуації звільнення. Третя — уточнення причин звільнення соціологом, або працівником відділу кадрів за допомогою різних соціологічних способів збирання контрольної інформації. Як засвідчила практика, половина вказаних у заяві причин не відповідала дійсності. Четверта — проведення засідання відповідних службових осіб з метою обговорення отриманої інформації та опрацювання

відповідних заходів. П'ята — оформлення заяви про звільнення. Шоста — підготовка соціологами на підставі всіх цих даних щоквартального бюлетеня для керівництва «Аналіз причин плінності».

Спільною проблемою для всіх підприємств була й залишається проблема успішної адаптації в перші два роки роботи, на які припадає найбільша кількість невдоволених. Цілеспрямована робота з адаптантом у цей період суттєво впливає на формування його професійного інтересу, розвиток природних задатків, набуття відповідних практичних навичок. У зв'язку з цим розробка і реалізація соціальної технології «Адаптація в колективі» має на меті створення оптимальних умов для адаптації нових членів колективу, реалізації їхніх життєвих планів, творчих задумів, формування стійкого інтересу до обраної професії, встановлення контактів з керівником і членами колективу, повного розкриття особистості.

З огляду на це технологія передбачає такі процедури:

- знайомство адаптанта з колективом, його нормами, організаційним порядком, з традиціями, що склалися в колективі;
- професійне й духовне становлення адаптанта, оволодіння професією, виховання почуття відповідальності за спільну справу;
- сприяння самовираженню і самоутвердженню молодого працівника в колективі;
- контроль адаптації молодих працівників у колективі.

На жаль, соціальних технологій у вітчизняній практиці дуже мало. Це пояснюється як складністю соціальних процесів, що не дає змоги повністю уніфікувати ситуації, технологізувати всі процеси і запропонувати типові методи їх вирішення, так і недостатнім розвитком вітчизняної соціологічної науки, недостатнім обміном розробленими технологіями.

Технології соціального прогнозування - незамінний інструментарій соціального передбачення, дослідження та вирішення соціальних проблем сучасного світу. Будь-яке соціальне явище мінливе й має здатність до стихійного саморозвитку. Практична цінність технологій прогнозування полягає не в останню чергу в тому, що складені прогнози можуть бути прикладом «негативного» варіанта розвитку. Слід також відмітити, що розвиток соціального явища відбувається поза залежністю від того, чи написаний його теоретичний шлях, чи ні, і якщо розвиток явища збігається з його прогностичним описом, то цей збіг ніколи не буває ідеальним.

2.2.2. Структура соціального прогнозування.

Зміст і основні аспекти технологій соціального прогнозування та моделювання визначаються ключовими характеристиками розглянутих понять.

Розробка прогнозу - спеціальне наукове дослідження конкретних перспектив розвитку якого-небудь явища (у нашому випадку соціального). Мета прогнозування - не просто передбачати ті чи інші явища майбутнього, а сприяти більш ефективному впливу на них у потрібному напрямку. Так, за твердженням академіка П.К. Анохіна, соціальне передбачення є випереджальним відображенням дійсності. Організми виживають не тому, що «уміють» миттєво реагувати на хвилинний вплив, а тому, що їхні реакції опираються на своєрідний спогад «про майбутнє», на закодований в організмі прогноз майбутнього стану зовнішнього середовища. У мозку людини перед здійсненням якої-небудь дії створюється модель «потрібного майбутнього», і з цією моделлю звіряються результати, поки вони не будуть задоволені.

Зрозуміло, що відображення на соціальному рівні відрізняється від відображення на біологічному рівні. Структура соціального прогнозування може бути представлена як сполучення його філософських аспектів і технологічних підходів:

- 1) гносеологія та логіка наукового передбачення;
- 2) методологія соціального прогнозування;
- 3) методика соціальних прогнозів (анкетування, екстраполяція, моделювання, прогнози на базі аналізу патентів і т.д.).

Соціальне прогнозування залежно від глибини прогнозного дослідження може бути розкрито і уточнене за рахунок введення додаткових інформаційних даних по різних блоках - науково-технічному, інформаційному, медико-біологічному, соціально-економічному, демографічному, етнічному, етичному, економічному, соціологічному, освітньо-культурному, містобудівному, військово-політичному, геокосмічному.

У наш час налічується близько 150 різних методів і процедур прогнозування. Їх розділяють на три групи: загальнонаукові, інтернаукові, частковонаукові - основу яких складають як практичні, так і теоретичні дані.

До загальнонаукових методів належать аналіз, синтез, екстраполяція, інтерполяція, індукція, дедукція, аналогія, гіпотеза, експериментування та ін.

Інтернауковим є індуктивний метод, мозкова атака, метод Дельфі а також утопія і фантастика. Частина методів заснована на переробці науково-технічної інформації (прогнозування розвитку науки та техніки) і на різних

теоріях (на основі розв'язних матриць, методу проб і помилок і т.п.). Частковонаукові методи - це прогнози по ізобаричних картах, швидкості добігання хвилі, зриву лавин, тести і т.д.

Зрослий інтерес до пізнання соціального спонукає до розробки все нових і нових технологій соціального розвитку. У світі накопичений великий і ємкий науковий матеріал, що розкриває як зміст соціальних позицій, так і прогностичний характер проблем. Поетапне створення прогнозу технологічне за своєю сутністю. Складність полягає не в поданні характеристики таких технологій, а в їхньому практичному застосуванні.

Соціальне прогнозування тісно пов'язане з інноваційною діяльністю, тому що являє собою прийоми, спрямовані на технологічне забезпечення реалізації ініціатив, які викликають якісні зміни в різних сферах соціального життя, приводять до раціонального використання прогностичних знань, матеріальних та інших ресурсів суспільства. Так, масштабні технології соціального прогнозування глобальних процесів були розроблені і представлені членами Міжнародної футурологічної організації «Римський клуб». Це роботи Всесвітньої федерації дослідників майбутнього, Міжнародного центра «Людство в 2000 році», Міжнародного інституту життя.

На рубежі 60-70-х років фахівці пропонували вирішення проблеми побудови соціального прогнозу або моделі шляхом системного аналізу. Труднощі, які доводилося переборювати подібним науковим і науково-політичним об'єднанням, обумовили скорочення кількості прогностичних організацій за останні 30 років з декількох тисяч до 200.

Основоположником глобального прогнозування на основі системного аналізу є американський учений Дж. Форестер. Він використав математичні методи й ЕОМ для створення варіанта моделі економічного розвитку суспільства з урахуванням двох найважливіших факторів: чисельності населення та забруднення навколишнього середовища. Його послідовники - члени "Римського клубу" - намагалися знайти прогностичне вирішення соціальних завдань: розглянути взаємозв'язок розвитку суспільства із глобальними проблемами, погіршенням «якості життя» у сучасному світі з метою розробки можливих моделей світового розвитку. В 1992 р. з'явився перший глобальний прогноз "Римського клубу" під назвою «Межі зростання»: його автори під керівництвом Д. Медоуза побудували динамічну модель світу, у якій в якості вихідних даних були використані основні, на думку авторів, компоненти: динаміка зміни світової системи населення, капіталовкладення, земний простір, забруднення, використання природних ресурсів. Результати соціального прогнозу дозволили авторам зробити

наступний висновок: якби збереглися існуючі на кінець 60-х років тенденції та темпи розвитку економіки і зростання населення, то глобальна екологічна катастрофа була б неминучою.

Соціальне прогнозування має три рівні досліджень: загальнотеоретичний, частковотеоретичний і емпіричний. У соціологічних прогнозах загальним об'єктом дослідження є суспільство як соціальний організм. Конкретні частки об'єкти соціології - це соціальні групи, інститути, людина. Сукупність соціальних механізмів обумовлює розвиток і функціонування суспільства як соціального організму, тут проявляється конкретна соціальна проблема, породжена особливістю розвитку соціальної системи.

Проблема прогнозування соціально-психологічних процесів має дві сторони: психологія поставляє певні відомості про об'єкти прогнозування в суспільстві, виробництві, науці, культурі, оскільки ці об'єкти мають специфічні психологічні характеристики. З іншого боку, психологія вивчає суб'єкти прогнозування: людину або колектив людей, які самі здатні розробляти та запроваджувати в життя прогнозні рішення. Наприклад, психологи дають рекомендації з організації діяльності експертів-прогнозистів, допомагають урахувувати помилки експертів - це так званий «облік суб'єктивного фактора діяльності».

Юридичне прогнозування — це систематичне дослідження перспектив розвитку державно-правових процесів, їхніх темпів і особливостей, що в сучасних умовах стає важливою функцією юридичної науки, виділяється в самостійну область науково-практичної діяльності з метою зміцнення законності, удосконалення процесу правотворчості й законодавства. Об'єктом юридичного прогнозування є держава й право. Даний вид прогнозування торкається всіх елементів і підсистеми правової надбудови суспільства, досліджує всі стосовні до неї соціальні об'єкти, які характеризуються багатим набором різних ознак, якісними і кількісними показниками. При організації та проведенні прогностичних досліджень у сфері законодавства об'єктом прогнозних оцінок є наступні його рівні й структурні елементи:

- 1) розвиток законодавства в цілому (найбільш істотні риси);
- 2) об'єктивні тенденції розвитку і удосконалення окремої галузі законодавства;
- 3) тенденції розвитку окремого правового інституту, його найважливіших елементів і правових форм;
- 4) тенденцій і перспективи розвитку окремої правової норми.

Кожний з об'єктів юридичного прогнозування може мати цілий ряд більш вузьких технологічних напрямків. Методики розробки технології юридичного прогнозування ґрунтуються на аналізі специфічних закономірностей, властивих державі і праву, і належать до складних взаємозв'язків між станом економічного, соціально-політичного, ідеологічного, культурного розвитку суспільства, з одного боку, і станом держави і права як найважливіших підсистем правової надбудови, з іншого. Конкретні технології юридичного прогнозу містять у собі методи опитування експертів, методи розробки кібернетичних і математичних моделей функціонування та розвитку правової системи, методи виявлення суспільної думки у сфері права.

Робота над технологіями соціального прогнозування - це комплексний процес, що складається з ряду самостійних технологічних етапів. У сучасних умовах будь-який співробітник соціальної служби прогнозує свою роботу. Це може бути як вузька перспектива (обслуговування одного клієнта), так і прогноз розвитку діяльності соціальної служби і всієї соціальної сфери.

Прикладне значення соціального прогнозування полягає в тому, що розроблені технології здатні впливати на управлінські рішення з соціальних питань, тобто оптимізувати й коректувати їх.

Визначити відсоток вірогідності прогнозів у соціальній роботі можна, використовуючи порівнянні виміри рівня життя при його соціальній стабільності: чим менше прогнозований об'єкт, тим простіше створити для нього сценарій прогнозного розвитку. Більш достовірними є технології соціального прогнозування, розраховані на короткострокові тимчасові рамки.

Більш складними за своєю технологічною побудовою є середньо- та довгострокові прогнози.

Поетапно процес соціального прогнозування може бути поданий у такий спосіб:

1. вибір об'єкта соціального прогнозування; це може бути будь-який соціальний об'єкт - від індивіда до людства як складової частини ноосфери;

2. вибір напрямку дослідження: економічне, соціологічне, юридичне, власне соціальне і т.д.; у дослідженнях соціальної сфери дуже важко дотримуватися певного напрямку, тому значна частина досліджень носить комплексний характер;

3. підготовка і обробка інформації з прогнозної проблеми; відповідна вимогам інформація - одна з гарантій вірогідності прогнозу, а виходить, ключовий момент технології соціального прогнозування;

4. вибір способу прогнозу, одного з методів або сукупності методів у певній послідовності, що відповідає вимозі науковості дослідження;

5. власне прогнозне дослідження;
6. обробка результатів, аналіз отриманої інформації стосовно проблеми дослідження;
7. визначення вірогідності прогнозу.

Можливість дати оцінку проведеному прогнозованому дослідженню надається лише по закінченні того відрізка часу, на який був розрахований даний прогноз.

Таким чином, соціальне прогнозування з його технікою та технологією, математичним апаратом є важливим інструментом соціальної сфери життя, посилення її наукового потенціалу та результативності.

Тема 3. Зміст і особливості практичного використання основних наукових методів планування.

План

2.3.1. Характеристика методів планування.

2.3.1. Характеристика методів планування.

Методи прогнозування – це сукупність операцій і прийомів, які на основі ретроспективних даних, екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) зв'язків об'єкта прогнозування, а також їхніх змін дають змогу передбачити його майбутній розвиток; це способи, прийоми, за допомогою яких забезпечуються розробка й обґрунтування планів. Показники прогнозів і планів є формою кількісного виразу прийнятих прогнозних і планових рішень [4].

Єдиного й універсального методу прогнозування немає. У зв'язку з величезною різноманітністю прогнозованих ситуацій існує й велика кількість методів прогнозування (понад 150). Більшість із цих методів належить швидше до окремих прийомів і процедур, що враховують деякі особливості об'єкта прогнозування. Інші є сукупністю окремих прийомів, що відрізняються від базових або один від одного кількістю часткових прийомів і послідовністю їх застосування.

Під час систематизованого, науково обґрунтованого прогнозування і планування соціально-економічних процесів відбувається розвиток методології прогнозування та планування як сукупності методів, прийомів і способів мислення, які дають змогу на підставі аналізу ретроспективних даних, екзогенних і ендогенних зв'язків об'єкта прогнозування, а також їх вимірювань у межах певного явища або процесу, сформулювати прогнози певної достовірності щодо його майбутнього розвитку. У розвитку методології прогнозування і планування соціально-економічних процесів

велику роль відіграють наукові розробки радянських учених: А. Агангебяна, А. Анчишкіна, Б. Міхальовського, Н. Федоренко, Є. Четиркіна та ін. У працях цих учених розглядається значення, прогнозування і його роль у системі державного планування, досліджуються питання методології й організації економічного прогнозування і планування, показуються особливості наукового прогнозування та планування. В умовах обмеженості фінансових ресурсів кризових явищ у фінансовій сфері існує необхідність дослідження методологічних підходів фінансового планування та прогнозування в Україні.

Під принципами прогнозування і планування слід розуміти основоположні правила цього процесу, тобто початкові положення формування прогнозів і обґрунтування планів з погляду їх цілеспрямованості, системності, структури, логіки й організації розробки. Іншими словами, це основні вимоги, які мають виконуватися при розробці прогнозів і планів.

Розглянемо зміст і особливості практичного використання основних наукових методів планування (рис. 2).

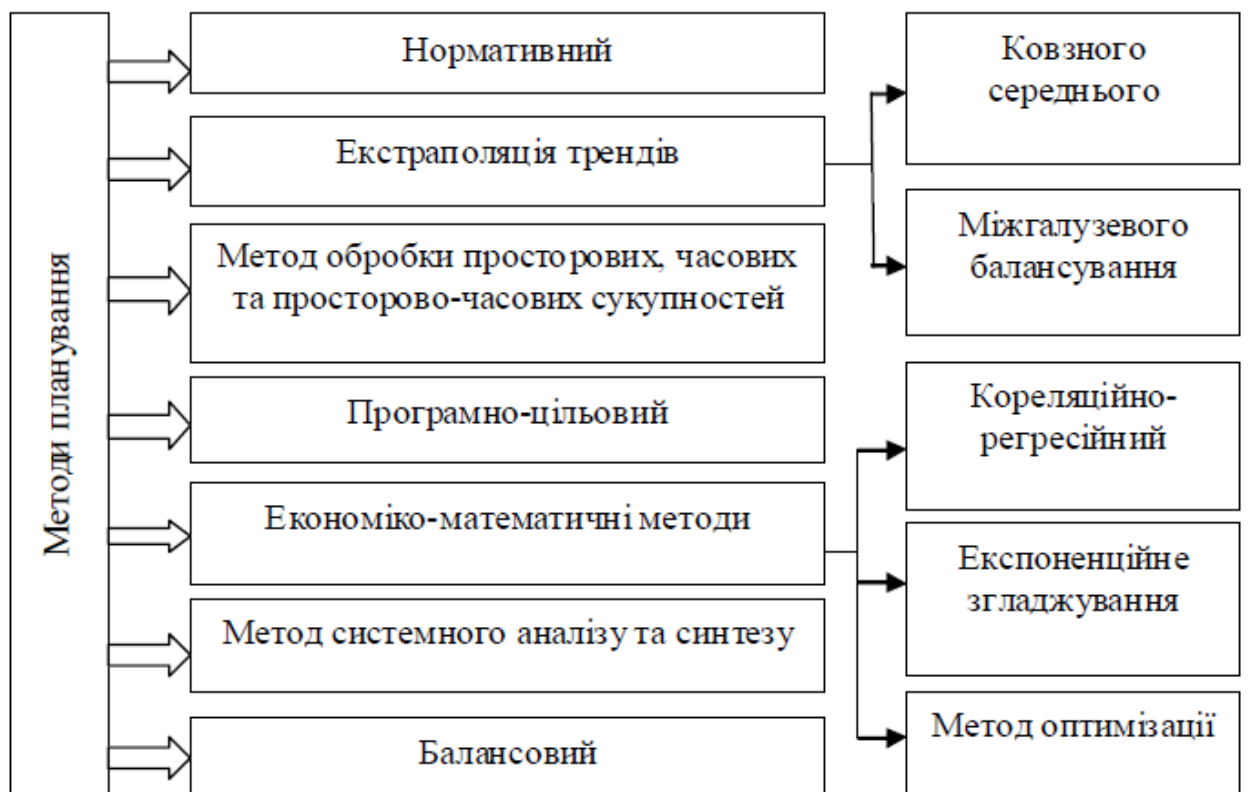

Рис. 2. Методи планування

Нормативний метод. Суть цього методу полягає в техніко-економічному обґрунтуванні планів-прогнозів, програм із застосуванням норм і нормативів.

Балансовий метод. Суть балансового методу полягає в ув'язці потреб ресурсів у межах усього суспільного виробництва, координації розвитку суміжних галузей і виробництв, забезпеченні пропорційності та взаємозв'язку всіх елементів економіки.

Економіко-математичні методи. Під економіко-математичними методами розуміють способи (прийоми) розрахунків кількісного аналізу й обґрунтування економічних показників із застосуванням методів прикладної математики та математичної статистики.

Програмно-цільовий метод планування. Сутність програмно-цільового методу полягає у відборі основних цілей соціального, економічного і науково-технічного розвитку, розробці взаємопов'язаних заходів щодо їх досягнення і намічені терміни при збалансованому забезпеченні ресурсами й ефективному розвитку суспільного виробництва.

Методи обробки просторових, часових і просторово-часових сукупностей. Ці методи посідають провідне місце із позиції формалізованого прогнозування й істотно варіюють у межах складності використовуваних алгоритмів.

Метод системного аналізу та синтезу. Специфіка аналізу та синтезу як методу стратегічного планування полягає в розподілі економічних систем і процесів, що в них відбуваються, на складові й на цій основі визначення провідних ланок, “вузьких місць” ключових проблем перспективного розвитку. Важливе значення має наукова методологія бюджетного планування. Вона містить сукупність загальних принципів і методів планування, систему бюджетних планів.

Метод бюджетного планування – органічна складова методології, один зі способів розроблення бюджетних планів [1].

У сучасній економічній літературі виокремлюють чотири основних методи бюджетного планування: метод коефіцієнтів, нормативний, балансовий і програмно-цільовий.

Метод коефіцієнтів (аналітичний) базується на вивченні економічної кон'юнктури у минулому та сучасному періодах і застосуванні відповідних коефіцієнтів (наприклад, індексів інфляції) щодо фактичних результатів виконання бюджетів. По суті, це планування “від досягнутого”, що, власне, має існує нині в бюджетному процесі. Перенесення в майбутнє минулих тенденцій, досягнутих результатів не стимулює виявлення резервів і не сприяє економії бюджетних коштів.

Нормативний метод передбачає використання у плануванні системивзаємопов'язаних норм і нормативів.

Розрізняють нормативи двох типів: нормативи першого типу регламентують відносини між державою та суб'єктами господарювання у частині розподілу отриманих результатів діяльності (наприклад, ставки податків), нормативи другого типу характеризують вимоги, що висувуються суспільством до ефективності використання ресурсів. Вони фіксують мінімально припустиму величину економічної ефективності використання різних ресурсів, тобто суспільно виправданий обсяг їх витрат для досягнення найбільшого економічного ефекту. У цьому контексті нормативний метод найкраще застосовувати у плануванні бюджетних витрат, оскільки він спроможний відносно об'єктивно оцінити потреби бюджетних галузей у ресурсах і створити умови для їх ефективного й ощадливого використання.

Недоліком нормативного методу планування вважають відсутність узгодженості бюджетних зобов'язань, зумовлених нормативами, з реальними можливостями бюджетної системи щодо фінансування відповідних витрат [5].

Однак саме нормативи мають свідчити про бажаний рівень споживання суспільних благ. При формуванні цих нормативів слід виходити як із науково обґрунтованих показників, так і з побажань і запитів громадськості, висловлених шляхом прямої чи представницької демократії.

Програмно-цільовий метод використовується під час фінансування окремих державних програм економічного та соціального розвитку, дає змогу виявити джерела покриття і визначити ефективність цих програм. Починаючи з 2002 р., цей метод використовується як основний під час формування державного і місцевих бюджетів.

Для розуміння інноваційності бюджету за програмами і користі застосування саме цього методу складання бюджету слід розглянути різницю між традиційним і програмно-цільовим методом. Передусім традиційний бюджет виконує контрольні функції, а бюджет за програмами, крім контрольних, виконує також управлінські функції. Він упорядковує організацію діяльності головного розпорядника щодо формування та виконання бюджетних програм шляхом чіткого розмежування відповідальності між виконавцями за реалізацію кожної бюджетної програми, а також підвищує відповідальність головного розпорядника в цілому за дотримання відповідності всіх бюджетних програм поставленій меті його діяльності, їх фінансове забезпечення, поліпшує управління бюджетними програмами.

Бюджет за програмами можна розглядати як засіб вираження фінансової та програмної політики держави й органів місцевого самоврядування. Він є знаряддям реалізації програми діяльності Кабінету

Міністрів України, Державної програми економічного й соціального розвитку на середньостроковий період, де окреслено пріоритети розвитку суспільства та економіки і черговість реалізації окремих завдань фінансової політики.

Бюджет за програмами спрямований на досягнення конкретних цілей, він дає чітке розуміння державним органам і громадськості, на що витрачаються бюджетні кошти, забезпечує прозорість бюджету.

У бюджеті традиційного типу можна встановити витрати на окремі галузі, наприклад, охорону здоров'я, освіту, науку, культуру тощо. У бюджеті за програмами окремі завдання об'єднують видатки із різних статей бюджетної класифікації, обчислюються загальні кошти, потрібні для виконання певного завдання. У традиційному бюджеті витрати часто планувалися “на виріст” “від досягнутого”, унаслідок чого спостерігалось нераціональне витрачання бюджетних коштів; у бюджеті за програмами обчислюється загальна вартість виконання певного завдання і можна показати наслідки змін у напрямі реалізації цього завдання.

Новий підхід дає змогу обчислити показники ефективності виконання окремих завдань, сприяє ефективності розподілу й використання бюджетних коштів, встановленню пріоритетів і визначенню доцільності окремих видатків бюджету.

За нових підходів до формування бюджету відрізняється також і звітність. У бюджеті за програмами складаються піврічні та річні звіти у синтетичному й аналітичному вигляді. Останнє є порівнянням кількості витрачених коштів і установленим раніше обсягом виконання окремих завдань. У традиційному бюджеті звітність полягає у порівнюванні фактично здійснених витрат із затвердженими за окремими розділами, статтями бюджетної класифікації. Така інформація небагато говорить про те, що було зроблено за витрачені кошти. Завдяки звітності в бюджеті за програмами можна порівнювати виконання таких завдань за окремі роки [4].

Програмування бюджету пов'язане з необхідністю визначення результативності програм. Будь-яка спроба кількісно оцінити результативність програми спрямована на те, аби створити основу для оцінювання ефективності діяльності щодо виконання цієї програми.

Оцінювання ефективності в широкому розумінні включає три методи: аналіз співвідношень, регресійний аналіз і аналіз пакета даних.

Аналіз співвідношень дає змогу здійснювати порівняння з даними, досягнутими у попередні роки щодо певних цілей, порівняння з діяльністю аналогічної організації чи зіставлення альтернативних підходів для досягнення тих самих результатів.

Обмеженість цього методу полягає в тому, що він не може відобразити чинники, які впливають на управління організацією порівняно з іншими схожими організаціями або зі структурою управління цією самою організацією в різні періоди.

Регресійний аналіз має ширше застосування. Він пов'язує результат із комплексом чинників виробництва і пояснює зміни в одному комплексі з урахуванням змін одного чи кількох елементів в іншому. Як і при аналізі співвідношень, основний недолік полягає в тому, що досягнуті результати не дають належного пояснення причинних зв'язків. Крім того, ефективність за допомогою цього методу оцінюється з точки зору відхилень від середньої величини, не найкращої результативності.

Аналіз пакета даних вивчає співвідношення між ресурсами і результатами в організації стосовно максимальної ефективності, досягнутої передовими організаціями. Недоліком цього методу є те, що при виборі "передових" організацій не може бути повної об'єктивності і, що найважливіше, передбачається постійне зростання ефективності за рахунок збільшення масштабів виробництва. У державному секторі така модель не може широко використовуватися, оскільки в такому разі існував би значний попит на виділення великих коштів, тому що кожний такий приріст, безумовно, сприяв би підвищенню ефективності порівняно зі звичайними масштабами виробництва.

Із трьох наведених методів лише аналіз співвідношень має властивості, що роблять його найдоступнішим для застосування на практиці.

Формування та виконання бюджетних програм потребує їх кількісної результативності. Показники результативності мають відповідати встановленій меті та завданням програми. Ці завдання мають бути конкретними, розукрупненими і так чи інакше кількісно оцінюватися. У такому контексті ці показники мають слугувати містком між завданнями, виділеними ресурсами і продукцією організації. Вони мають бути спрямовані на те, щоб орієнтувати керівництво на забезпечення більшої продуктивності та краще виконання завдань.

Суспільство має знати, наскільки ефективно використовувалися бюджетні кошти. При цьому необхідно визначити критерії для проведення порівнянь. Без цього показника під час виконання програм відобразатиметься лише те, що зроблено, не даючи ніяких критеріїв оцінювання раціональності та доцільності зусиль. Тому можна використовувати такі критерії: стандарти, норми, нормативи; часові ряди даних; альтернативні підходи, тобто порівняння за схожими установами у межах одного міністерства чи відомства, з іншими країнами.

Вирішення комплексних питань, пов'язаних із розробкою стратегічних планів розвитку виробничих систем на різних рівнях, забезпечується перспективним комплексним аналізом [2].

Із розширення горизонту планування та посиленням зв'язків між різними видами планів в єдиній системі значно зростає роль методів прогнозування.

Науково обґрунтовані прогнози дають змогу істотно послабити вплив елементу невизначеності на якість прийнятих планових рішень і збагатити початкову планово-економічну інформацію, необхідну для обґрунтування цілей і завдань планового періоду, напрямів і засобів їх вирішення. Соціальне і економічне прогнозування є невід'ємною складовою процесу розробки середньострокових планів, особливо на його початкових стадіях.

У цілому можна сказати, що всі види прогнозів відіграють велику роль у розробці, перевірці виконання планів, у багатьох випадках є їх складовою, але не можуть замінити плани.

Питання для самоперевірки

1. Дефініції поняття «соціальні ініціативи»
2. Характеристика класифікації соціальних ініціатив.
3. Поняття інформаційного процесу.
4. Визначення поняття соціальні технології.
5. Структура соціального прогнозування.
6. Характеристика методів планування.

Література

1. *Басовский Л. Е.* Прогнозирование и планирование в условиях рынка / Л. Е. Басовский. – М. : ИНФРА. – М., 2009.
2. *Беленький П.* Методологічні підходи і методика аналізу інфраструктури ринку праці в контексті маркетингових концепцій / П. Беленький, В. Люткевич // Регіональна економіка. – 2003. – № 2. – С. 195–203.
3. *Геєць В.* Економічні реформи в Україні: моделі, реалії та уроки / В. Геєць // Банківська справа. – 2006. – № 4. – С. 26–34.
4. Деловое планирование (Методы. Организация. Современная практика) / под ред. В. М. Попова. – М. : Финансы и статистика, 2007.
5. *Шевчук В. О.* Вплив бюджету на макроекономічні показники / В. Шевчук, Р. І. Копич // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 3.

Список літератури

Основна

1. Балакірева О.М. Моніторинг соціальних проектів і програм. //Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття: проблеми теорії і практики: Матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції 29-31 жовтня 2002 р. Частина 2 ". - К.:ДЦССМ, 2002. - С.241-246.
2. Богоявленська Ю.В .Проектний аналіз. Навч. Посіб.- К., 2004. - 336с.
3. Бондаренко Ю. В. Оцінка соціальних проектів та програм як інструмент ефективного управління недержавною некомерційною організацією. - К., 2006. - 127 с.
4. Довідник донорських організацій та благодійних програм, що працюють в Україні. К.: Творчий Центр Каунтерпарт, 2001. - 256 с.
5. Єрмаков І.Г. На шляху до школи життєвої компетентності: проектний підхід // Метод проектів: традиції, життєві результати. - К.: Департамент, 2003. - С. 15-16.
6. Коган М.С. Метод проектов и условия его эффективного применения в воспитательной работе. - доступно з www.шеш5iь.ги/уо5рiіапіе/04-05/ шеіогі 1/Ыш.
7. Кузьмин А. Мониторинг и оценка социальных программ. - Доступно з ргосе55соп5иШп§.
8. Курбатов В.И., Курбатова О.В. Социальное проектирование. - Учебное пособие. - Ростов н/Д.: Фенікс, 2001. - 416 с.
9. Лесникова С.Г. Проектная деятельность как средство развития социальной инициативности подростка в условиях детской общественной организации: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. - М., 2005. - 185 с.
10. Луков В.А. Социальное проектирование: Учеб. пособие. - 3-е изд. - М.: Флинта, 2003. - 240с.
11. Луков В.А. Социальное проектирование: Учеб. пособие. - 3-е изд. - М.: Флинта, 2003. - 240с.
12. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів / О.О.Яременко, О.Р.Артюх, О.М.Балакірева та ін. - К.:ДЦССМ, 2002. - 132с.
13. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів / О.О.Яременко, О.Р.Артюх, О.М.Балакірева та ін. - К.:ДЦССМ, 2002. - 132с.

14. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів / О.О.Яременко, О.Р.Артюх, О.М.Балакірева та ін. - К.: ДЦССМ, 2002. - 132 с.
15. Никончук А.С. Социально-педагогический проект: просто о сложном. // Саціально-педагогічна робота. Часопис. - №1. - 2000. - С.45-54.
16. Никончук А.С. Социально-педагогический проект: просто о сложном. // Саціально-педагогічна робота. Часопис. - №1. - 2000. - С.45-54.
17. Плішевский В.Г. Прогнозирование, проектирование и моделирование в социальной работе. - М.: Социально- технологический институт МГУС, 2001. - 95с.
18. Пльішевский В.Г. Прогнозирование, проектирование и моделирование в социальной работе. - М.: Социально- технологический институт МГУС, 2001. - 95с.
19. Подобедова Т.Ю. Подготовка будущих учителей гуманитарного профиля к педагогическому проектированию: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. - Ялта, 2005. - 241 с.
20. Полат Е., Петров А., Бухаркина М., Моисеева М. Что такое проект. Типология проектов // Відкритий урок. Розробки. Технології. Досвід. - 2004. - №5-6. - С. 10-17.
21. Пометун О.І. Молодь обирає дію: Соціальне проектування - новий підхід до виховання молоді // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований збірник. - К.: Департамент, 2003. - С. 327-333.
22. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників /За заг. ред. А.Й.Капської, І.М.Пінчук, С.В.Толстоухової. - К., 2000. - 260 с.
23. Соціальна педагогіка. Мала енциклопедія / За ред. І.Д. Зверєвої. - К., 2008.
24. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. А.Й. Капської. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 352 с.
25. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. А.Й. Капської. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 352 с.
26. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. А.Й. Капської. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 352 с.
27. Соціальне планування у місцевих громадах: теорія і практика : метод. реком. / за заг. ред. О. В. Безпалько. - К. : Видавничий дім «Калита», 2008. - 134 с.
28. Тянь Р.Б., Холод Б.І., Ткаченко В.А. Управління проектами: Підручник. - К.: Центр навчальної літератури, 2003. - 224 с.

29. Шендеровський К. Моніторинг в соціальній роботі. - К.,
Главник, 2006. - 144 с.